de as 47

GEWELD

DE AS

anarcho-socialisties
tijdschrift

Nr. 47 - sept./okt. 1980 - Jaargang acht

De As verschijnt in zes afleveringen per jaar, en is een uitgave van Stichting De As.
Jaarabonnement f. 15,--; buiten Benelux f. 20,50
Losse nummers f. 2,95 (+ f. 1,00 verzendkosten)
Bestelling ALLEEN door storting op giro 44 60 315 van Stg. de As, 's-Gravenhage.
Adreswijzigingen bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart), graag met vermelding van de postkode.
Reklamering beslist met vermelding van de laatste betaaldatum, als aangegeven in uw giro-administratie.
Verlenging van het abonnement door tijdige betaling van de volgende jaargang (uiterlijk 15 februari).
Nieuwe abonnementen gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.
Redaksie-adres: postbus 35061, 3005 DB Rotterdam.
Administratie-adres: postbus 93, 2501 CB 's-Gravenhage

Redaksiekollektief: Machteld Bakker, Boudewijn Chorus, Anton Constandse, Wim van Dooren, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de Lobel, Simon Radius, Hans Ramaer.
Verder werkte mee: Brigit Slot (illustraties), Kees Noordewier.
Omslagontwerp: Taluut, Utrecht.

heenstappen. Een voorbeeld ervan is de man, die onderweg is anderen te vermoorden. Dit niet verhinderen (ook fysiek) houdt een zekere medeschuldigheid aan zijn daden in. Het is kortzichtig of zelfs hypokriet om je uitsluitend voor de direkt door je zelf voltrokken daden verantwoordelijk, resp. schuldig te voelen - het is onmogelijk om je geheel schoon te voelen, schone handen te houden. Als dit waar is, dan vervalt eens te meer de scheidslijn tussen geweldloze en gewelddadige gedragingen.

Daarom denk ik, dat het zinvol is om het onderscheid, dat ik in het begin maakte, weer opnieuw naar voren te halen: het onderscheid tussen het eigen gedrag en het aan anderen opgelegd gedrag. Ik zou dan de stelling willen verdedigen, dat het moreel te allen tijde onjuist is om aan anderen gedrag op te leggen, om anderen tot een bepaald gedrag te dwingen. Daarbij zijn er alle mogelijke gradaties van dat opleggen en dwingen, en natuurlijk liggen er dus ook grote verschillen in morele kwalifikaties - de morele verwerpelijkheid kan (ook zonder een mogelijkheid van precieze kwantifikatie) enorm toe of afnemen naarmate de omstandigheden, motieven, doeleinden, verschillen, en in ons geval, naarmate er meer of minder fysiek en/of psychies geweld aan te pas komt.

De eis, die altijd gesteld moet worden en die tenminste ook reëel kan worden gevraagd, is dat het doel, dat gesteld wordt, ethies zuiver is. De morele problematiek is in het algemeen dan ook niet die van het vinden van het juiste doel: meestal zijn de uiteindelijke doeleinden die mensen zich stellen in morele oprechtheid, niet zo uiteenlopend. Wie is tegen een rechtvaardige samenleving? Wie is tegen zoveel mogelijk ontplooiingskansen voor iedereen? Wie is tegen volledige gelijkwaardigheid van mensen? Zo kun je nog wel een aantal doeleinden van algemene aard opsommen, waar men het snel over eens kan worden. De problematiek begint pas goed bij de keuze van de middelen om een dergelijk doel te bereiken. De beste stelregel is vanzelfsprekend, dat de middelen in overeenstemming moeten zijn met het doel - wie een maatschappij zonder dwang en geweld wil, moet ook middelen zonder dwang en geweld kiezen en hanteren.

Maar...hier komt het al gesignaleerde probleem terug: welk middel is geheel geweldloos? In veel gevallen zou het wel eens zo kunnen zijn, dat mijn gebruiken van geweld (op zich dan verkeerd) toch voorkómt dat er door anderen nog veel meer geweld wordt gebruikt. Het is al gezegd: schone handen zijn niet mogelijk; niemand kan zich isoleren uit zijn situatie en op zijn eentje moreel zuiver leven. Daarmee wil ik ook weer niet zeggen, dat je dit dan niet toch zoveel mogelijk zou moeten proberen. Ook beweer ik niet, dat dan op de een of andere manier het doel de middelen 'heiligt'. De verkeerde middelen, die bij gebrek aan beter of ter voorkoming van nog slechter worden gebruikt, zijn daarmee nog niet goed geworden. Het blijft ook altijd een afwegen, of het nog wèl of nèt niet meer kan, maar er zijn geen recepten voor te geven of algemene voorschriften.

Wat in de ene situatie nog wel kan, kan in de andere niet meer. Een gewelddadige revolutie is in het ene land wel te prefereren boven de nog slechtere situatie van het geïnstitutionaliseerde geweld, in het andere land niet, en dan nog afgezien van het verwachte sukses en het eventuele nut. Er is uiteindelijk één zaak waarmee altijd blijvend rekening moet worden gehouden en dat is het doel zelf! Wanneer dat vergeten of verwaarloosd wordt, omdat de middelen alle aandacht krijgen, dan is de moraal wèrke-

GEWELD, DOEL EN MIDDEL

Wim van Dooren

De algemene moraal is, dat geweld verwerpelijk is, en dat geweldloosheid de voorkeur verdient. Daartegenover staat, dat machteloosheid een negatieve klank heeft. Wat steekt hierachter? Is hier een kwestie van definitie of is er een principieel verschil te maken tussen dat, wat met macht en dat, wat met geweld wordt aangeduid? We moeten daarbij erop letten, dat we niet door opgelegd en misschien zelfs gemanipuleerd taalgebruik om de tuin worden geleid. Ik zou dan, afgezien van het eventuele spraakgebruik, onderscheid willen maken tussen gedrag ten opzichte van zichzelf en ten opzichte van anderen. Je kunt jezelf geweld aandoen, maar ook anderen; je kunt bij machte zijn iets te doen, maar ook anderen in je macht hebben. Parallel aan dit onderscheid is het verschil tussen gedrag, dat je zelf wilt en gedrag, dat door een ander wordt gewild en opgelegd.

Aangezien er weinig morele bezwaren aangevoerd kunnen worden tegen het eerste verschijnsel: jezelf beheersen, je eigen wil uitvoeren, is het duidelijk, dat het probleem toegespitst moet worden op de vraag in hoeverre het geoorloofd is, anderen mijn wil op te leggen en te laten uitvoeren. Wanneer het zo gesteld wordt, zal duidelijk zijn, dat de term 'geweldloosheid' misleidend kan werken - in sommige gevallen is geweldloosheid een sterker en taktieser middel om anderen tot iets te dwingen dan gewelddadig optreden: het is zeker geen teken van 'machteloosheid'! Hoe komt het dan, dat geweldloosheid toch moreel hoger genoteerd staat dan gewelddadigheid? Hier speelt het verschil tussen fysiek en psychies geweld een grote rol. Fysiek geweld is vaak spektakulair, opvallend direkt schadelijk, terwijl psychies geweld zelfs niet altijd direkt onderkend wordt. Bovendien is het zo, dat velen de bestaande macht in de overheidsorganen en regeringsinstituties zodanig aksepteren, dat ze bij een eventueel verzet ertegen niet verder willen gaan dan geweldloze middelen (lijdelijk verzet, burgerlijke ongehoorzaamheid) - fysiek geweld gaat velen te ver. Hier komt dan weer bij, dat fysiek verzetsgeweld vaak veel meer fysiek geweld van bovenaf, van overheidswege oproept, zodat ook prakties gezien geweldloos, psychies verzet nuttiger lijkt.

Eerste vraag is: is er een scheiding te trekken tussen psychies en fysiek geweld, tussen geweldloosheid en gewelddadigheid? Mij dunkt, dat dit bijzonder moeilijk uit elkaar te houden is. Er zijn natuurlijk extreme gevallen aan beide zijden van een vloeiende schaal. Enerzijds is er moord, anderzijds pure passiviteit. Veel gevallen liggen er tussen in; wie zich in een huis barrikadeert en zich daar laat wegslepen, pleegt die alleen psychies geweld? En hoe fysiek gewelddadig is de vernietigende blik?

Tweede vraag is: is er een scheiding te maken tussen wat ik zelf rechtstreeks doe en wat ik met mijn gedrag bij een ander veroorzaak of ook toelaat? Anders gezegd: hoe verantwoordelijk ben ik voor de daden van een ander - als ik door geweldloos gedrag geweld oproep, ga ik dan geheel vrij uit? Of in het andere, nog ernstiger geval: als ik door geweldloos gedrag nièt voorkom, dat een ander geweld gebruikt, gebeurt dit laatste dan geheel buiten mijn schuld? Het stoort me altijd zeer, hoe gemakkelijk sommige aanhangers van geweldloosheid over dit probleem

(naar onze terminologie: een biljoen) wat onvoorstelbaar is. Wat zou men voor dat bedrag (de arbeidskracht, de grondstoffen, de industriële aktiviteit) kunnen doen? Men zou er stellig een miljard mensen (een vierde van de wereldbevolking) mee kunnen redden uit pauperisme, nood en ellende, en bij het nuttig investeren van een deel van zulk een som zou het resultaat nog veel groter zijn.
Een tweede geval: dat van de handel in wapenen, die zeventien procent omvat van de totale handel in de wereld. Geen voedsel, geen kleding, geen bouwmateriaal wordt op deze grootse wijze geleverd: neen, wel de middelen om te doden en te verwoesten. Het bedrag daarvan is nauwelijks te bepalen; alleen weet men met zekerheid dat de industrie van moord en dood een wezenlijk onderdeel is van de kapitalistiese produksiewijze. En ten derde: als alle kernwapens, die op aarde beschikbaar zijn, zouden ontploffen, zouden ze een kracht ontwikkelen die een miljoen maal (een miljoen maal! zo sterk zou zijn als de eerste atoombom op Hirosjima, in 1945. Toen kwamen er minstens honderdduizend mensen direkt om, afgezien van de gewonden, verminkten, de later gehandikapt geboren kinderen. Een miljoen maal zo veel zouden er nu met één slag kunnen worden gedood. Zou men een simpele vergelijking willen maken, dan komt deze hier op neer, dat men nu een miljoen maal honderdduizend mensen zou kunnen uitroeien, dus honderdduizend miljoen, of honderd miljard. Dat is vijfentwintig maal de hele wereldbevolking. Zo ver heeft de wetenschap het in dienst van de misdaad gebracht. Maar niemand, die hieraan heeft meegewerkt, wordt gestraft, integendeel, bij gelegenheid krijgen haar dienaren nog een Nobelprijs voor de vrede!

STRIJDENDE MAFFIA'S

De staten zijn natuurlijk innerlijk tegenstrijdige verschijnselen. Ze hebben zich een deel van de noodzakelijke sociale funksies toegeëigend die elke gemeenschap nodig heeft, al zouden er geen nationale staten zijn. We denken aan de organisatie van wegen en dijken, van bruggen en kanalen, van ruimtelijke ordening en woningbouw, van onderwijs en ontspanning, van sociale en mediese zorg. Aan de andere kant echter zijn die staten instrumenten van minderheden, die de bestaande "orde" en het "gezag" handhaven, met het oog op een systeem dat eigendommen, voorrechten, partijen, machtsposities enz. van een bepaalde aard veilig moet stellen. Als men nu spreekt over "de staat" ontstaat er allicht een idee van de variaties van funksies. Een bespreekbaar probleem is bijvoorbeeld de monopolisering van het geweld. Enerzijds leidt het misschien tot ontwapening van benden, boeven en wilde exploitanten. Maar aan de andere kant beschermt het machtige monopolies en een gewettigde nationale onderwerping. Nog veel erger is de organisatie van zogenaamde staande legers, die twee funksies hebben: de eventuele onderdrukking van redelijk volksverzet, en... de oorlog met andere staten. Wat het eerste element aangaat moet men opmerken, dat het politie-karakter van de staat steeds meer naar voren komt, zodat het vrij gemakkelijk is, een burgerlijke demokratie te likwideren met behulp van gewapende troepen. Domela Nieuwenhuis heeft dat al voorspeld. In deze eeuw is dit in Europa gebeurd in talrijke staten, en de voorbereiding op gewelddadig ingrijpen, om een lastige demokratie op te heffen, naar het model van Chili of Turkije, bestaat overal. Het tweede element, als essentiëel voor het geweld, is de oorlog tussen staten.

lijk zoek. Want "de verhouding tussen middelen en doeleinden is een dialektiese verhouding. Het doel moet in de repressieve middelen die voor het bereiken van dat doel worden gebruikt, reeds werkzaam zijn. Maar het brengen van offers impliceert ook dan geweld - een geweldloze maatschappij blijft de mogelijkheid van een historiese fase die eerst nog veroverd moet worden". (Marcuse, Etiek en revolutie).

DE MISDADIGE STATEN

Anton Constandse

Als ooit de filosofie van het anarchisme gelijk heeft gekregen, dan is het momenteel: de staten staan ons naar het leven. Niet alleen de libertaire socialisten, maar ook marxisten als Engels (men zie zijn ***Oorsprong van de familie, de eigendom en de staat****, 1884) hebben de nadruk gelegd op het feit, dat deze staten de organen zijn van heersende klassen, kasten of kringen, die de hulpmiddelen leveren voor het gemonopoliseerde geweld. De bundeling van individuen in gemeenschappen, die instrumenten zijn van de zogenaamd soevereine staten, heeft geleid tot een vernieuwde slavernij. Ver boven de volken zijn de machtige militaire apparaten gegroeid, die in staat zijn de mensheid te vernietigen.*

Uit het industriële arsenaal zijn de zeer bijzondere, hoogwaardige, weergaloze kanonnen, geweren, tanks, raketten, oorlogsboten, vliegtuigen, kunstmanen - en wat niet al - gedistilleerd, die in handen van gewetenloze deskundigen een eigen bestaan kunnen leiden om op onvergelijkelijke schaal te vernietigen. De hoop op voortleven vermindert, naarmate de beheersing door militairen van de kernwapens toeneemt. Alles verbleekt in het licht van deze wetenschap: de modernste techniek is bij machte, binnen één dag het menselijke bestaan uit te roeien. Niets betekenen de guerrilja's, de opstanden, de groepen van terroristen, de plegers van aanslagen, zelfs onverantwoordelijke geweldenaren in vergelijking met hetgeen de staten voorbereiden: de massale ondergang van gehele volken.
Hoe was het denkbaar dat uit de arbeidskracht en het vernuft van staatsburgers, uit grondstoffen en kapitalen, de middelen zijn gevormd die bij machte zijn om - over de hoofden heen van de gewone lieden, en dan óp hun hoofden die verpletterd zullen worden - de mechanismen te vormen die de oorlog mogelijk maken? Is er, in demokratie of diktatuur, dan geen waarborg geweest tegen de mogelijke verslaving van de volken? Neen, dat is duidelijk. Als men het laatste Sipri-rapport raadpleegt, het relaas van het studie-centrum in Stockholm dat het meeste gezag geniet, dan zijn de konklusies daarvan verpletterend. Dit heeft de direkteur van dat instituut, Barnaby, ook in zijn laatste boekje onderstreept, welk boekje hij min of meer ironies *Vredesverwachtingen* heeft genoemd. Drie getallen zijn daarin wel tekenend. De uitgaven voor bewapening in het jaar 1979 hebben de fantastiese som bedragen van één miljoen keer één miljoen gulden

onbedreigd in fantastiese mate hun industrie hebben uitgebreid. Als men nog mocht blijven spreken van overwinning en nederlaag zal Amerika de overwinning behalen, hoewel ook die voor de mensheid van het noordelijk halfrond fataal zal zijn.

Maar de westerse wapenfabrieken joelen, dat het Westen zwakker zou zijn en dus moet worden versterkt, met steeds meer en steeds verschrikkelijker kernwapens. Slaan we een blik op de Amerikaanse oorlogsvoorbereidingen dan blijken de VS weldra te beschikken over: "airlaunched cruise missiles", raketten met vele kernkoppen die uit een vliegtuig gelanceerd kunnen worden; voorts over raketten, die uit onderzeeboten kunnen worden afgeschoten, zoals de nieuwe Tridentraketten, in staat elk van tien tot vierentwintig kernkoppen naar hun doel te dragen; de modernste MX-raketten, elk met tien kernkoppen, en van deze enorme "missiles" zullen er tweehonderd worden gemaakt; de neutronenbommen, die ten dele explosies veroorzaken, ten dele straling, waardoor alle levende wezens onmiddellijk omkomen; vliegtuigen om de vijandelijke radar te vernietigen; speciale raketten ("tankkillers") om tanklegers massaal in brand te schieten, natuurlijk met atoombommen. Het heeft geen zin, daartegenover een opsomming te geven van Sowjet-wapens. Daarvan zijn er minder, maar nogmaals: alle volkeren van Europa gaan aanstonds in vuur en vlammen op.

EEN NIEUWE STRATEGIE

Op 8 augustus nu heeft de Amerikaanse president Carter zijn naam gezet onder een dokument, dat bedoelde met één slag ("first strike") het hele Russiese militaire arsenaal en gewapende potentiëel te vernietigen. Niet meer aan een "machtsevenwicht door afschrikking" werd er gedacht, maar aan een onmiddellijke aanwending van kernwapens om een vrijheid uit te schakelen. Geschiedt dit van West-Europa uit - en van Amerikaanse bases in het Midden-Oosten, of van zee uit - dan bestaat de kans, dat de weerwraak op Noord-Amerika wordt verzwakt. De polemoloog Hylke Tromp schreef daarover (De Volkskrant, 29 augustus 1980): "De nieuwe strategie houdt niets anders in dan dat *niet* de afschrikking met kernwapens, maar het *gebruik* van kernwapens centraal is komen te staan. De Verenigde Staten bereiden zich voor op het voeren van een kernoorlog, met "theater nucleair forces", gevechtsveld-kernwapens, op hun doel gebracht door cruise-missiles, pershings en alle nieuwe wapensystemen, die in aanbouw zijn, zoals het befaamde MX-systeem. Het slagveld is gedacht in Europa".

Als we dit eenmaal weten is de definitie van het oorlogsgeweld van staten gemakkelijk te schetsen: het heeft met klassieke oorlogen in gewone zin niets meer te maken (al was ook dat erg genoeg!) en het is een geweld geworden dat het voortbestaan van de mensheid zelf dodelijk bedreigt. Wie of wat kan er nog worden beschermd? Niets en niemand! Oorlog terwille van vrijheid, zelfstandigheid, veiligheid of iets dergelijks is nog belachelijker geworden dan het vroeger al was. Het moderne staatsgeweld is een pure, zinneloze misdaad. En dàn getuige te zijn van de verontwaardiging over revolutionair geweld in de geschiedenis, over vormen van verzet, over dienstweigering, over civiele ongehoorzaamheid! Dàn getuige te zijn van de aanspraak op kultuur en demokratie van de zijde van dezelfde staten, die zulk een massale vernietiging voorbereiden!

Nimmer - we herhalen het - heeft het ideaal van een libertair en staatloos socialisme zoveel argumenten kunnen

En deze heeft het karakter gekregen van regelrechte genocide, van volkerenmoord. De staten gedragen zich daarbij als woedende en niets-ontziende gangsters.
In het huidige tijdsgewricht is het nauwelijks van betekenis voor de doorslaggevende machtsverhoudingen, hoe sterk de konventionele wapens eigenlijk zijn. De aantallen divisies, vliegtuigen, tanks, kanonnen enz. zijn eventueel interessant voor zogenaamde kleine, beperkte, regionale oorlogen, en voor optreden tegen de eigen bevolking. We denken aan de bittere daden van geweld tussen staten als Irak en Iran, of aan het geweld in El Salvador. Komt het echter tot een grote oorlog tussen belangrijke mogendheden, dan nemen die zeker hun toevlucht tot kernwapens, en dan zullen de klassieke legers uit oud roest en lijken blijken te bestaan. In Europa is geen andere oorlog mogelijk dan een kernkonflikt, en dat is al twintig jaar geleden door de leiders van de Navo uiteengezet. Toen was de stelling nog, dat de vijanden elkaars legers met atoombommen zouden bestoken, met zogenaamde "taktiese" kernbommen. Nu echter is de ontwikkeling zo ver gevorderd, dat die kwasi-taktiese kernkoppen, afgeschoten met raketten, zulk een reikwijdte hebben, dat ze over de legers heen de betrokken landen zelf raken. Met andere woorden: als van de Veluwe raketten worden afgeschoten van het type-Pershing II of van het model-Tomahawk (een kruisraket, die gemakkelijk ontsnapt aan de kontrole van de radar van de tegenstander) dan wordt onmiddellijk de Sowjet-Unie getroffen. De weerwraak daarop maakt van heel Europa een hel; dit werelddeel wordt volkomen vernietigd.
Er is nu een heftige polemiek gaande over de vraag, wie van de grootste betrokken mogendheden superieur zou zijn. Het doet er niet veel toe, omdat de "overkill", de overmatige mogelijkheid voor de Verenigde Staten en ook voor de Sowjet-Unie om hele volken uit te roeien, in elk geval aanwezig is. Als men echter zou willen weten, wie de meeste kernkoppen, raketten, grote duikboten, zware vliegtuigen enz. heeft, dan laten de rapporten (zoals van Sipri) geen twijfel aan de meerwaardigheid van de Verenigde Staten. Dit is daarom logies, omdat de technologiese en industriële achterstand van de Sowjet-Unie op alle terreinen bekend is. Terwijl de Sowjet-Unie al in 1939 een veel geringere kapaciteit had dan Noord-Amerika, is van haar de helft van het produksievermogen vernieuwd, terwijl de Verenigde Staten

schriften moet hij dan wel terstond ter kennis van de Commissaris van de Koningin en de Gemeenteraad brengen; hangende de beslissing van de Commissaris van de Koningin daarover blijven die voorschriften evenwel van kracht.
Het is niet zo onwaarschijnlijk dat het 'burgerlijke wereldje', bijvoorbeeld in aksies om de kerncentrale Dodewaard gesloten te krijgen, een zodanig gevaar ziet dat gemeend wordt, dat sprake is van een overgang van een 'normale' in een 'abnormale' situatie. Beheersing van de openbare orde op lokaal nivo zal niet toereikend geacht worden. De scheidende burgemeester van Dodewaard zei dan ook in een interview: "Het kontakt met Den Haag is veel intensiever dan in Mei, het is nu een zaak waar de regering zich in heeft gemengd". (Volkskrant, 10-9-1980). Is er een bestaande wettelijke mogelijkheid om vanuit een ander nivo, met andere middelen in te grijpen? Ja!. De noodwetgeving waaraan hier gedacht moet worden, is de Wet Buitengewone Bevoegdheden Burgerlijk Gezag (Wet BBBG) van 1952. Deze wet is indertijd tot stand gekomen op grond van de toen sterk heersende 'kommunistenvrees'. Deze inmiddels dertig jaar oude wet is nog steeds van kracht! Beweerd kan worden dat hedentendage andere soorten 'vrees' spelen, zoals vrees voor terrorisme, stadsguerilla, vliegtuig- en treinkaping. Gegeven het andere type dreiging dat daarvan uitgaat, wordt wel betoogd, dat de Wet BBBG moet worden aangepast.
Kijkt men vanuit een bepaalde beheersingsstrategie, namelijk die van een (autoritaire) overheid, dan is niet in te zien waarom wetswijziging noodzakelijk is. Er zitten immers alle bevoegdheden in, die maar wenselijk geacht zouden kunnen worden door zo'n overheid. Laten we eens kijken wat de 'autoriteiten' zoal voor mogelijkheden hebben om met de Wet BBBG in de hand bijvoorbeeld de aksie Stop-Dodewaard te dwarsbomen. Bedoelde wet is een uitwerking van art. 203 van de Nederlandse Grondwet. In dat artikel wordt gesproken over de handhaving van de uit- of inwendige veiligheid. De Koning (dwz de regering) wordt de bevoegdheid gegeven voor (een gedeelte van) het grondgebied te bepalen, dat de grondwettelijke bevoegdheden van organen van burgerlijk gezag ten opzichte van openbare orde en de politie geheel of gedeeltelijk op andere organen kunnen overgaan. De Wet BBBG bepaalt de wijze waarop dat zal kunnen geschieden.
Zoals een ieder weet staan in de Grondwet tevens allerhande zogenaamde klassieke grondrechten. Dit zijn een soort beschermingsrechten tegen staatsingrijpen in de individuele levenssfeer (recht op vereniging en vergadering, post- en telefoongeheim, geen pers- en filmcensuur etc.) Deze grondrechten behoren tot de materiële uitwerking van de rechtsstaatgedachte. Voornoemd grondwetsartikel 203 maakt de weg vrij om die gedachte volledig te torpederen.

VERHOOGDE WAAKZAAMHEID

Het eerste artikel van de Wet BBBG zegt, dat in het rijk of een gedeelte daarvan (bijv. Dodewaard en omgeving) (a) de toestand van verhoogde waakzaamheid, of (b) de burgerlijke uitzonderingstoestand, kan worden ingesteld. In welk geval kan dat? Wanneer de rechtsorde en het volksbestaan wordt bedreigd door (1) oproerige bewegingen, (2) onlusten, (3) of soortgelijke stoornissen van de openbare orde. Het gaat hier niet om een strikt gelimiteerde opsomming. Zijn de termen al erg vaag, het woord 'soortgelijk' maakt het mogelijk veel aktiviteiten onder

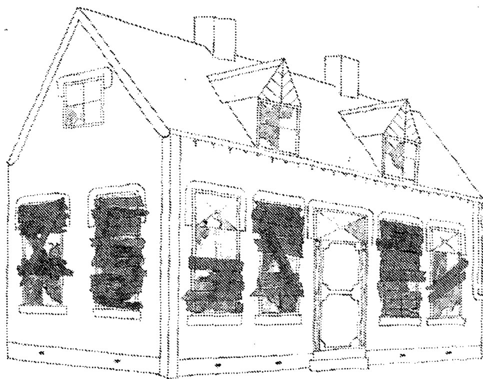
aanvoeren voor het anarchisme, als nu voor de revolutionaire ontwapening in het huidige angstwekkende tijdvak. Twee opmerkingen vloeien hieruit voort: de ware omwenteling schuilt kennelijk niet in de kollektivisatie van de eigendom der produksiemiddelen alleen, gezien het handelen van staten als de Sowjet-Unie en China. En: de wezenlijke humaniserende revolutie, die de mensheid op een hoger plan zou brengen, bestaat uit de drastiese ontwapening van de staten door de bedreigde volkeren.

JURIDIESE DOODSTEEK VAN EEN RECHTSSTAAT.

Thom Holterman

"Het ideaal van de rechtsstaat, waarin de onderdanen een overheid boven zich gesteld zien, die steeds uitsluitend handelt als een toepasser van algemene wetsbepalingen, die dus door medewerking van een volksvertegenwoordiging zijn tot stand gebracht, en waarbij nog bovendien steeds een beroep op de rechter mogelijk blijft, is (...) niet voor verwezenlijking vatbaar gebleken te zijn. Deze theorie moest op de werkelijkheid doodlopen". (J.J. von Schmid, hoogleraar in de wijsbegeerte van het recht; in diens Het denken over staat en recht in de tegenwoordige tijd; Haarlem, 1965; p. 158).
Door middel van een beschouwing over bestáánde wetgeving zal worden getoond dat er juistheid steekt in deze woorden. Ik zal het hier hebben over één van de lijnen waarlangs op gezag van de rechtsstaat, de rechtsstaat zich buiten werking stelt.

Laten we aannemen dat er vanuit een 'law and order' mentaliteit twee maatschappelijke situaties zijn, een 'normale' en een 'abnormale'. De 'normale situatie' wordt beheerst vanuit het lokale nivo. Bestaande wetgeving is daarop toegesneden. De centrale figuur in het spel is de burgemeester. Zo legt de Politiewet de algemene leiding van de gemeentepolitie bij de burgemeester. Gaat het om het handhaven van de openbare orde dan treedt de burgemeester op als hoofd van de politie ter plaatse (art. 3 en 35). Daarnaast geeft de Wegenverkeerswet het gemeentebestuur de bevoegdheid maatregelen te treffen omtrent het 'verkeer op wegen'. Samen met het Wegenverkeersreglement in de hand kan het gemeentebestuur, bijvoorbeeld tijdelijk wegen afsluiten. Vindt dit afsluiten in de vorm van een bepaalde kring plaats, dan betekent dit effektief het afgrendelen van een bepaald gebied in de gemeente (verg. wat er in Amsterdam gebeurde tijdens de Kroningsaffaire). Loopt de zaak alsnog uit de hand, dat wil zeggen de burgemeester meent in de situatie het optreden van een 'oproerige beweging' of een samenscholing of een andere stoornis van de openbare orde te moeten zien, dan is hij bevoegd alle bevelen te geven, die hij ter handhaving van die openbare orde nodig acht (art. 219 van de Gemeentewet). Het daarop volgende artikel in de gemeentewet vergunt hem zelfs algemene voorschriften uit te vaardigen en af te kondigen ter handhaving van de openbare orde. Die voor-

bieden (art. 20). En wat denkt de lezer dat ondanks alles wél mag? Van dit artikel is uitgesloten: openbare godsdienstoefeningen!

KONCENTRATIEKAMP

Als klap op de vuurpijl volgen nu de artikelen, waarbij menig gezagsdrager zich zal verkneuteren:
(1). Bestaat er een gegrond *vermoeden* dat iemand zich aan verstoring van de openbare orde zal schuldig maken, dan mag hij worden gefouilleerd (art. 21).
(2) Bestaat het ernstige *vermoeden* dat welk voorwerp ook kan dienen tot verstoring van de openbare orde, dan mag het in beslag worden genomen, of het gebruik ervan beperkt of geheel verboden. (art. 23).
(3) Bestaat er een gegrond vermoeden dat wie ook de openbare orde in gevaar zal brengen dan mag de Commissaris van de Koningin deze doen *interneren* (art. 24).
Dus het inrichten van koncentratiekampen is zelfs mogelijk op grond van de Wet BBBG! De plaatsing daarin kan al geschieden op grond van *vermoeden* dat de openbare orde zal worden verstoord. Natuurlijk moet van de internering een procesverbaal worden opgemaakt, waarin de redenen van de internering staan. Dit procesverbaal moet o.m. aan de rechtbank en de geinterneerde worden gezonden, aldus art. 24. In datzelfde artikel staat ook dat, wanneer de mededeling van de redenen van de internering aan een geinterneerde strijdig wordt geoordeeld met *het belang van de staat*, dan de redenen in het voor hem bestemde afschrift niet worden opgenomen. Het is mogelijk tegen internering schriftelijk bezwaar te maken bij de rechtbank. Als het 'belang van de staat' eist dat ik de gronden van mijn internering niet ken, dan kan ik mijn bezwaar niet funderen. De deelname aan een gerechtelijk proces heeft aan een partij (in dit geval een geinterneerde) alleen dan zin wanneer deze bewijzen en argumenten kan aanvoeren ten behoeve van een voor die partij gunstige beslissing. Als de redegeving van mijn internering onbekend is, dan kan ik niets aanvoeren, zodat mijn bezwaar juridies-processueel gezien krachteloos blijft, omdat een van de fundamentele eisen van algemeen behoorlijk procesrecht door de overheid geschonden is. Sterker nog, waartoe de wetgever de gelegenheid bood om die fundamentele eis te schenden. Op grond van vermoedens, en voor mij onbekende redenen, kom

de reeds vage termen te vatten. Lijkt het bovendien in deze gevallen te gaan om een reageren op daadwerkelijke aktiviteiten, en is er dus sprake van een achteraf, van een repressief ingrijpen, ook een vooraf, een preventief ingrijpen is mogelijk. Want in het betreffende artikel vinden we ook, dat de verschillende 'toestanden' ingeroepen kunnen worden, wanneer er 'ernstige vrees' voor het ontstaan van stoornissen bestaat. Dit *preventieve* element zullen we in de Wet BBBG vaker tegenkomen.

Wie stelt eigenlijk de verschillende toestanden vast? De Koning (= de regering) op voordracht van de Minister-President (= de voorzitter van de regering). Het besluit daartoe moet in het Staatsblad gepubliceerd worden. Wanneer een van de 'toestanden' is ingetreden, moet onverwijld een voorstel van wet tot het voortduren van de toestand worden gedaan aan het parlement. Inmiddels zijn er allerhande maatregelen genomen die in flagrante tegenspraak zijn met elke rechtsstaatgedachte. Allerhande grondwettelijkheden zijn langs deze weg te blokkeren, te ontkrachten met een simpel "Koninklijk Besluit" (K.B.), en dat terwijl over grondwetszaken altijd verschrikkelijk moeilijk wordt gedaan (zware wetgevingsprocedure, plus gekwalificeerde kamermeerderheid bij wijziging van de grondwet).

Stel nu dat de *toestand van verhoogde waakzaamheid* wordt ingesteld voor Dodewaard en omgeving. *Wie* mogen dan *wat* allemaal doen volgens de Wet BBBG? In de eerste plaats komt er een strakke hiërarchiese bevelslijn tot stand, lopend van Minister van Binnenlandse Zaken, Commissaris van de Koningin, Burgemeester. (art. 10). Het volgende artikel maakt die organen bevoegd tot het inwinnen van inlichtingen bij een ieder. Filmvoorstellingen mogen worden verboden (art. 12), en beperkende maatregelen omtrent het vertoeven in de open lucht zijn te nemen (art. 13). Dit laatste artikel geeft aan de autoriteiten tevens de bevoegdheid personen en nu komt het - ten aanzien van wie het ernstige vermoeden bestaat, dat zij de openbare orde in gevaar zullen brengen, te bevelen een gebied te verlaten, of te verbieden zich daarheen te begeven of daarin terug te keren. Een aksievoerder die in Dodewaard woont, kan dus het bevel krijgen Dodewaard te verlaten en er (voorlopig) niet meer terug te keren. Een aksievoerder in Amsterdam of elders woonachtig kan het verbod opgelegd krijgen niet naar Dodewaard te gaan.

We zagen dat ook een *burgerlijke uitzonderingstoestand* ingesteld kan worden. Dit is een toestand voor beheersing van stoornissen, die als ernstiger worden ingeschat dan die van de toestand van verhoogde waakzaamheid. Het laat zich dus gemakkelijk raden dat de anti-rechtsstatelijke bevoegdheden van de autoriteiten nog groter zijn. Dit betekent dat alles wat voor de toestand van verhoogde waakzaamheid gold, ook voor de nieuwe toestand kan gelden (art. 14). Nu kunnen echter eveneens beperkende gebruiksmaatregelen van gebouwen, verblijfsplaatsen of terreinen worden genomen (art. 16). Niet alleen openbare filmvoorstellingen zijn onder meer te verbieden, ook op met name door de Minister van Binnenlandse Zaken genoemde films zullen verboden kunnen worden (art. 17). Een perscensuur ('beperkende maatregelen'; 'verbieden van geschriften' etc.) is mogelijk (art. 18). Poststukken mogen worden onderschept, geopend, achtergehouden, geheel of gedeeltelijk vernietigd of onleesbaar gemaakt; elk telefoongesprek mag worden afgeluisterd en opgenomen (art. 19). De burgemeester mag openbare en *besloten vergaderingen* van meer dan 10 personen ver-

andere maatschappij kennen dan die welke op dwang berust en op het inspelen op angst. De opvatting dat er met iemand afgerekend moet worden, komen we tegen in de opvoeding (straf) en in de internationale verhoudingen (vergelding). Straf schept niets goeds, doet veel kwaad, en lost geen enkel probleem op. Roept ook veel onuitgesproken gevoelens op, zoals angst, wraak en agressie die doorwerken.

Het stereotype oplossingsmodel voor konflikten - de schuldige aanwijzen, de strafbaarstelling, het onopgelost laten van de zaak waar het om gaat - hangt samen met de in onze samenleving heersende mentaliteit van geestelijk geweld. Het is een mentaliteit waardoor we niet verder komen op de weg naar een dwangloze (of althans een zo dwangloos mogelijke) maatschappij. De cirkel van schuld-angst-straf-boete/wraak-agressie-nieuw schuldgevoel, roept steeds weer nieuw (geestelijk) geweld op, lost niets op en roept steeds nieuwe agressie en polarisatie op tussen mensen en groepen. Als voor de vele randgroepen in onze samenleving geen werkelijke oplossingen voor hun problemen worden gevonden, dan is het niet te verwonderen dat deze groepen naar gewelddadige middelen grijpen, voor eigen rechter gaan spelen en aldoende tevens protest aantekenen tegen het monopolie van de overheden om schuld en straf toe te wijzen. Daarmee is echter - gezien de polarisaties in de beeldvorming - ook de weg vrijgemaakt voor de heropleving van ultrarechtse gewelddaden.

GENERATIES

In de zestig jaren, die verlopen zijn sinds Clara Meijer-Wichmann haar stellingen over nieuwe rechtstheorie en de afbraak van de geweldsideologie poneerde, is er heel wat gebeurd. Velen zullen dan ook, schouderophalend, opmerken dat zij op een utopiese manier filosofeerde die nu alle aktualiteit verloren heeft. Maar een dergelijke opmerking wijst er juist op, dat het geloof in de onvermijdelijkheid van (fysiek) geweld bij de "oplossing" van ernstige konflikten en meningsverschillen nog vele aanhangers heeft, vooral bij de middengroepen in onze samenleving die waardenpatronen aanhangen die juist de uitdrukking zijn van een samenleving die in dwang gelooft, en daar ook zijn sociale en ekonomiese wortels vindt

Weliswaar is er een polemologie ontwikkeld die er in geslaagd is helderheid te verschaffen over de denkpatronen, psychologiese mechanismen en de rolverdelingen die het militaire denken en deze geweldsideologie in stand houden, maar van een systematiese aanpak (binnen bijvoorbeeld het onderwijs en het vormingswerk) om de funksie van dat militaire denken te verduidelijken aan de opgroeiende generaties en daarmee ook een poging te ondernemen bressen te slaan in die geweldsideologie, daarvan is geen sprake. Binnen deze stellingen is een grote huiver voor wat dan heet "politieke" stellingname. Dat is blijkbaar iets dat nog gevaarlijker is dan die geweldsideologie.

Afgezien van deze hindernis, zijn er nog andere problemen die het buitengewoon moeilijk maken om in de jonge generaties steunpunten te scheppen voor een permanent (geestelijk) verzet tegen het geloof in geweld bij de "oplossing" van samenlevingsproblemen. Mensen, en vooral jonge mensen, leren alleen uit eigen ervaring, en voor zij door hebben hoezeer onze samenleving op dwang en het beroven van eigen kreativiteit berust, zijn er 15 à 20 jaar verlopen. Kinderen die sinds hun 3e à 5e jaar in ons maatschappelijk systeem zijn ingeordend - en daarmee hun eerste dood

ik in de meest volstrekte Kafkaiaanse situatie terecht. De rechtsstaat heeft de rechtsstaat volkomen terzijde gesteld. De theorie van de rechtsstaat is op de werkelijkheid dood gelopen, zo werd terecht vastgesteld.

OPVOEDING EN GEWELDSIDEOLOGIE

Simon Radius

In 1921 voerden Henriëtte Roland Holst en Clara Meijer-Wichmann een diskussie, over de vraag of de arbeidersklasse via een revolutie de macht zou kunnen veroveren zonder gebruik te maken van geweld en ook op deze wijze de macht zou kunnen behouden. De eerste meende van niet, betreurde het, maar het socialisties ideaal was dit waard. Clara Meijer-Wichmann ontvouwde een aantal stellingen die nu nog uiterst aktueel zijn, maar die ik op deze plaats helaas niet volledig kan opsommen. De tekst is echter gelukkig weer toegankelijk (*).

De probleemstelling acht Clara-Meijer-Wichmann niet juist. Afgezien van het feit, dat het "veroveren van de macht" een burgerlijke gedachte is, vindt zij het van het allerhoogste belang of de revolutionaire leiders primair kiezen voor het hanteren van de uiterlijke macht (onderwerping aan een centraal gezag) óf dat zij aan het geestelijk ontwaken van de volksmassa's prioriteit geven en dit bevorderen zonder de vrije meningsuiting en het vrije handelen te hinderen. Nog belangrijker is de vraag hoe de revolutionaire leiders zelf staan tegenover het geweld, een vraag die pas goed van belang wordt na een geslaagde revolutie en ze verwijst daarbij naar Kropotkins studie over de Jacobijnse terreur in de Franse revolutie. De mensen, zegt zij, hebben een diep geloof in de onvermijdelijkheid van geweld als het erom gaat ernstige konflikten op te lossen. Wat doen die revolutionaire leiders daar nu mee? Zien zij nu die noodzaak om deze geweldsideologie af te breken als een bestanddeel van de revolutie, die om een zelfstandige beweging vraagt om de revolutionaire verworvenheden te behouden, of niet? Voor haar gaat de géest van de revolutie voor en de gezondheid van haar instellingen.

Het dilemma is een vast aspekt van de twintigste eeuw geworden. Het dilemma dus dat de weg van Clara Meijer-Wichmann nooit bewandeld wordt - omdat oa algehele ontwapening daartoe een voorwaarde is - en dat de oplossing die Henriëtte Roland Holst in 1921 nog verdedigde, niet bracht, wat zij, verwacht had van de oktoberrevolutie. Haar levensbeschrijvingen van Landauer, Gandhi en Tolstoi weerspiegelen tien jaar later een andere levensopvatting en wel één die uitgroeit tot haar overtuiging, dat de zachte krachten zeker zullen winnen. Clara Meijer-Wichmann pleit in dat verband voor een (straf)rechtstheorie die geëvolueerd is tot een wetenschappelijke maatschappelijke pedagogiek: er zijn andere middelen dan straf, vergelding en schuldbepaling om op mensen in te werken. Maar het is moeilijk om deze te vinden, omdat wij geen

aard van onze samenleving en met een bepaald geluksgevoel. Alles wat de vorige generatie geleerd en meegemaakt heeft is voor de nieuwe "verhaal". Daardoor is het buitengewoon moeilijk om kinderen/leerlingen bewust te maken hoe onze samenleving in elkaar zit. Het vertrouwen in de gevestigde orde, zegt de filosoof Beerling, is de meest voorkomende vorm van maatschappelijk zelfbedrog.
Maar dat is geen reden om in wanhoop te raken, of totaal ontmoedigd te zijn. Er moeten mogelijkheden genoeg zijn, om vanuit voor kinderen/leerlingen herkenbare voorvallen toe te werken naar de bedoelde bewustwording. Vreemdelingenhaat is momenteel een mondiaal verschijnsel, en de systematiese bespreking daarvan - dus niet de versnipperde wijze waarop ons onderwijs met leerdoelen omspringt - biedt tal van mogelijkheden om de polarisaties in de menselijke betrekkingen te verduidelijken en de stereotype beeldvorming over anderen en over de gebeurtenissen uit de geschiedenis mede tot zijn maatschappelijke oorsprong terug te voeren.

(*) Bevrijding, een keuze uit het werk van Clara Meijer-Wichmann; ingeleid en samengesteld door Thom Holterman en Hans Ramaer; Pamflet, pb 3199, Amsterdam.

POLITIEGEWELD IN DE JAREN '80

Boudewijn Chorus

Het jaar 1980 heeft niet alleen in de internationale machtsverhoudingen een belangrijke verscherping van de tegenstellingen laten zien. Bewegingen aan het arbeidsfront laten in toenemende mate zien, dat het nog allerminst zeker is dat de werkende bevolking zich het krisisdenken van de ondernemers zal laten opdringen. Het optreden van de kraakbeweging, de aksies van de anti-militaristiese groep Onkruit en de ontwikkelingen op het anti-kernenergie en het anti-kernwapenfront hebben voorts duidelijk gemaakt dat brede niet-reformistiese bewegingen zich opmaken voor het verzetten van de binnenlandse bakens.
De politie is er om dat tegen te gaan. Allereerste politiefunksie is het bewaken van de staat, hetgeen in officiële terminologie "handhaving van de openbare orde" heet. Het gaat nu om krisisbestrijding. In een rechtsstaat zou militaire interventie bij een binnenlands konflikt onherroepelijk traumaties werken, maar het blijft mogelijk. Overheidsstrategie voor de jaren '80 is nu: militarisering van de politie.

De konventionele gevechtstaak van het Nederlandse leger is in essentie natuurlijk een binnenlandse ordetaak. Tegenover de toenemende nukleaire gerichtheid van de NATO-strijdkrachten is het konventionele deel van de nationale legers relatief gering. Maar dit deel is steeds manifester bedoeld voor binnenlandse konfliktbestrijding. Als voorbeeld noemde ik in De AS 44/45 de expliciete relbestrijdingstaak van het 44e Pantser-Infanteriebataljon.

zijn gestorven, zegt de cineast Ferreri - hebben geleerd hun buitenwereld als een vast "gegeven" te zien, beheerd door mensen die het heus wel weten. Dit kinderlijk geloof is in de middengroepen onveranderd blijven voortbestaan en verhindert in hoge mate het inzicht in de werking van de macht der kerkelijke en burgerlijke overheden en haar instellingen.

Laten wij nu eens aannemen, dat instellingen van bijvoorbeeld onderwijs, vormingswerk en Open School ruimte zouden geven aan mensen en groepen, die permanent willen waarschuwen tegen het geestelijk geweld van de nationale staten jegens individuele burgers en minderheidsgroepen. In tegenstelling tot die middengroepen, hebben deze groepen eigen visies op mens en samenleving. Dan zullen deze mensen naast aktuele voorbeelden, ook de gewelddadige geschiedenis van de twintigste eeuw zelf onder de loup moeten nemen. Wat gebeurt er dan?

Ik kan dat het best toelichten door een onderscheiding te maken in vijf generaties, namelijk zij die geboren zijn omstreeks: (I) 1900/1905; (II) 1920/1925; (III) 1940/1945; (IV) 1960/1965 en (V) 1980/1985. De dan volgende generatie opent de 21e eeuw. Met "omstreeks" bedoel ik, dat er naar beide kanten een marge is van ongeveer 7 jaar.

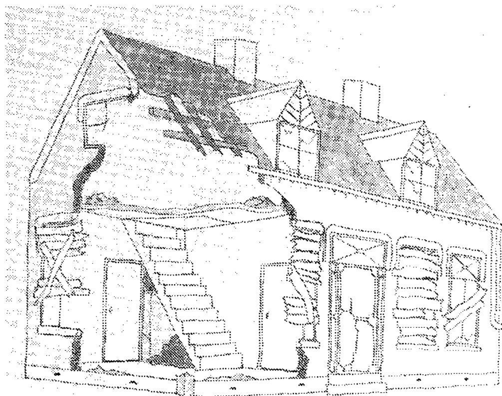
De leraren, die in hoge mate het "gezicht" bepalen van de praktijk van het huidige onderwijs zijn vertegenwoordigers van de derde generatie. Zij bevinden zich in een unieke situatie om een aanpak te ontwerpen zoals Clara Meijer-Wichmann voor ogen stond om die geweldsideologie te ondermijnen. Enerzijds is hun opvoedingssituatie gekleurd door de direkte ervaringen die hun ouders in de tweede wereldoorlog hebben opgedaan, en anderzijds waren zijzelf in de jaren '60 bewust betrokken bij de Vietnamoorlog, de tegenkultuur, de maatschappijkritiese stromingen, de onderwijskritiese analyses, de Derde Wereldproblematiek enz., hetzij als aktivist of sympatisant, hetzij als toekijker of tegenstander. Voorzover zij krities waren, waren zij aktief betrokken bij de onbevredigende analyse van het verschijnsel fascisme in zijn samenhang met de ideologie van de westerse demokratieën en hun kapitalistiese ordening, en waren zij zich bewust geworden van het feit dat de tweede wereldoorlog, die ook voor hen "verhaal" was, geen enkel probleem had opgelost. Daarbij was hun houding en waarde-oordeel in hoge mate afhankelijk van het feit of hun ouders Duitsers, Italianen of Japanners waren, of Russen, of Engelsen/Amerikanen/Fransen enz., dan wel joden, zigeuners, verzetslieden. Allemaal groepen met een volstrekt andere waarden- en ideologie-overdracht naar de volgende generatie toe. Alleen deze hoogst onvolledige opsomming al geeft de enorme verdeeldheid aan in de beeldvorming van de mensen die bol staat van stereotypen, die het isolement van de groepen veroorzaakt en hun (geestelijke) gewelddadigheid naar buiten toe vergroot. In de derde plaats heeft deze derde generatie ook het spits af moeten bijten voor bewustwording tav de nieuwe wereldproblemen: kernenergie, kernbewapening, milieuvervuiling en natuurvernietiging, problemen waar de jongere generatie straks volop mee te maken krijgt, maar waar velen van de jongste vertegenwoordigers nog maar weinig benul van hebben.

Het streven om die geweldsideologie af te breken, stuit dus, ook indien daar al ruimte voor wordt gegeven, op een paar lastig te nemen hindernissen, want elke nieuwe generatie start op de levensrenbaan op dezelfde plaats als de vorige generatie: met een zekere optimistiese onbekommerdheid over de

Toch zal er heel wat mis moeten zijn gegaan in de bestuurlijke en politiële aanpak van de "krisisbeheersing", voordat dit soort troepen tegen delen van de bevolking zullen worden ingezet. En dan nog zal het militaire geweld in aanvang op subtiele wijze worden aangewend: bij een havenstaking bijvoorbeeld zullen eerst dienstplichtigen gedwongen worden bepaalde essentiële havenwerkzaamheden als laden en lossen uit te voeren. Betrouwbare korpsen als de genoemde eenheden zullen dan de havenarbeiders op afstand moeten houden. Het tot de tanden bewapende "dreigkoncept" zal dan zo lang mogelijk worden volgehouden. Of neem de schippers- en vrachtwagen-blokkades: "het leger komt" betekent in de ideologiese aankondigings-versie niet "het leger komt om erop te slaan" maar "het leger komt, om met zwaar materieel de blokkade te breken". Stoof uit Breda zou dat natuurlijk net zo goed en mogelijk zelfs beter kunnen, als het alleen om het wegslepen van obstakels zou gaan. Maar die past niet in het dreigkoncept.

MOBIELE EENHEDEN

In tijden van verscherpte tegenstellingen en krisisgevaar (bedoeld wordt uiteraard een ander soort krisis dan de overheid ons - oa om de produksiebereidheid op te voeren - tegelijk tracht aan te praten ter bezwering van de werkelijke dreiging, nl. die van een klassenkonflikt) is de staat geneigd buiten de bepalingen van de wet op te treden. Met noodverordeningen en legitimaties achteraf wordt excessief optreden van de geweldsinstituties van de staat gedekt. De jaren '70 hebben we dat met name in de Bondsrepubliek en Groot-Brittannië (Prevention of Terrorism Act) kunnen waarnemen. Maar zo'n paniekbeleid kan zich maar enkele jaren handhaven, vroeg of laat wordt het voor het zittende bewind noodzakelijk de opgetreden geweldsgewenning in politiek blijvende munt om te zetten en voor definitieve legislatieve dekking te zorgen. In Frankrijk en West-Duitsland is deze behoefte uitgelopen op een officiële derde macht, een geweldsinstituut tussen leger en politie in: resp. de beruchte *Compagnies Republicaines de Securité (CRS)* in de Franse en de *Bundesgrenzschutz* in de Duitse variant. De Spaanse *Guardia Civil* en de Belgiese *Rijkswacht* zijn daar al oudere voorbeelden van. Ook de Duitse reservistenpolitie, de *Bereitschaftspolizei*, kan in feite als paramilitaire politiemacht worden gezien. In het Britse en Nederlandse model is een dergelijke ontwikkeling niet goed mogelijk. Weliswaar gelden de argumenten voor de ontwikkeling van een paramilitaire politiemacht hier evenzeer: de burgerlijke politie zou kunnen worden bevrijd van haar meest gevoelige en gespannen taak en zich eindelijk op haar eigen popularisering kunnen werpen, terwijl anderzijds de noodzaak van het burgerlijk gezag om de hulp van het leger in te roepen geringer wordt. Maar in Engeland is, mede vanwege de burgeroorlog in Ulster, het militaire gezag veel aanzienlijker; de inzet van militaire eenheden is ook in het eigen binnenland vrij gemakkelijk te rechtvaardigen. Bovendien is de relatie tussen politie en bevolking in Engeland nogal speciaal: de ongewapende Bobby speelt in deze traditie een troefkaart. In tegenstelling tot de Britse, Franse en Duitse ontwikkelingen is het politieke klimaat in Nederland eenvoudig (nog) niet rijp genoeg, de beveiliging van de staat heeft (nog) niet zodanig op het spel gestaan dat voldoende baan kon worden gemaakt voor ingrijpende strukturele wijzigingen binnen het geweldsapparaat. Oftewel: er is (nog) onvoldoende politieke bereid-

(1). Anton Constandse schetst deze nevenontwikkeling in breder verband in zijn dezer dagen te verschijnen boek *De derde wereldoorlog, analyse van de voorbereidingen* (2). De binnenlandse orde wordt echter pas in laatste instantie daadwerkelijk door het leger gehandhaafd. Politiek gezien is het inzetten van militaire eenheden als ondersteuning van het burgerlijk gezag immers een gevoelige aangelegenheid. Militaire interventie in binnenlandse onlusten kan de legitimiteit en het publieke imago van de overheid aanzienlijk schaden. Militair ingrijpen binnen de grenzen van de liberale rechtsstaat zal de overheid dus zo lang mogelijk zien uit te stellen. Kommando-aksies van militaire aard zijn in specifieke omstandigheden nog wel publiekelijk te rechtvaardigen. Maar ook dat komt eigenlijk pas in aanmerking wanneer de bevolking ideologies murw is gemaakt. De treinkapingen van enkele jaren terug en de gijzelingsaffaire in de strafgevangenis van Scheveningen zijn daar voorbeelden van. Voor dit soort klussen worden vooral beroepsmilitairen en mariniers ingezet, sinds de Bond voor Dienstplichtigen en de VVDM een toenemende greep op de inzet van dienstplichtigen hebben verworven. Afhankelijk van het soort konflikt zet het leger - in opzet als ondersteuning van de politie - de *Bijzondere Bijstandseenheid Krijgsmacht* of de *Bijzondere Bijstandseenheid Korps Mariniers* in. Voor de bestrijding van de politie uit de hand gelopen onlusten van massalere omvang wordt oa het genoemde 44e 'Painf' getraind.

De officiële naam is *Bijzondere Afzettingseenheid Koninklijke Landmacht*, en deze troep is de politie bij grote aksies behulpzaam met omsingelings- en afzettingswerkzaamheden. Zo hielden bij de Molukse gijzelingsaksies jonge militairen met een Uzi machine pistool het nieuwsgierige publiek op een afstand. Bij andere bewakingstaken komt de *Koninklijke Marechaussee* in aksie. Zoals bekend is de Marechaussee sinds jaar en dag permanent als ondersteunende eenheid aan de Amsterdamse politie toegevoegd. Wat voor dit korps geldt, gaat blijkbaar ook op voor de Afzettingseenheid.

De soldatenorganisaties hebben al gewezen op de zwaardere seleksie en de verkapte politieke skreening voor deze gevechtseenheid: veel Kort Verband Vrijwilligers en voor het overige vooral de militaristiese deihards onder het beroeps- en dienstplichtigenkader.

"vertegenwoordigers" in het parlement, heeft met zulke geweldsspecialisten en hun paramilitaire aanpak van konflikten steeds bij verrassing moeten kennismaken.
Dat was bij voorbeeld het geval op 15 september 1978, toen een *Speciaal Arrestatieteam* van de Rijkspolitie met groot vertoon van macht in Breukelen vier Zuid-Molukkers arresteerde, die het plan hadden een bank te overvallen. Nog afgezien van de gegevenheid dat *plannen* nog (net) niet strafbaar zijn gesteld bij de Nederlandse wet, was het een novum dat de arrestatie geschiedde a. zonder gerechtelijk arrestatiebevel en b. met gebruik van (op dat moment) wettelijk niet aan de politie toegestane snelvuurwapens en zelfs het militaire machinepistool Uzi. Resultaat: één dode en drie gewonde arrestanten. Dit onbeschaamde optreden, waarbij de politie en passant op de stoel van de aanklager en die van de rechter plaats had genomen, de straf tevoren bepaald en direkt tot exekutie toe had uitgevoerd, bovendien met gebruikmaking van militaire wapens waarover ze in het geheel niet mocht beschikken, werd desondanks door de parlementaire "vertegenwoordigers" van de bevolking achteraf gelegitimeerd. De instelling en ongebreidelde voortgang van de *Arrestatieteams* kreeg daarmee carte blanche. Zowel de Rijkspolitie als de Gemeentepolitie beschikken inmiddels over een dergelijk snelvuurteam in elk van hun distrikten. Tegenwoordig worden ze niet meer alleen tegen "zware kriminelen en terroristen" ingezet, maar in komplete mitrailleurs-nesten te ontruimen kraakpanden binnengetakeld. Wie ooit een MP-5 machinepistool, waarmee deze killerklubs zijn uitgerust, heeft horen en zien werken, kan beamen welk een waanzin het is met een dergelijk wapen in de aanslag arrestaties te verrichten.
Met deze en dergelijke mitraillettes kan elke idioot door een druk op de repeteerknop binnen enkele sekonden 360 graden in het rond tot op honderd meter afstand dood en verderf zaaien. Daar hoef je geen scherpschutter voor te zijn! Die heeft de politie overigens ook in ruime mate voorhanden. Ze zijn georganiseerd in de *Bijzondere Bijstandseenheid Rijkspolitie* en worden bijvoorbeeld ingezet bij gijzelingsaksies of ambassadebezettingen. De leden ervan zijn afkomstig uit de gewone manschappen van de rijkspolitie, maar worden technies en psychologies getraind om *dodend* te kunnen schieten (4). Zij zijn bewapend met onder meer het lange afstandsgeweer met teleskoopvizier HK33 (Heckler & Koch, ook in gebruik bij de Bundesgrenzschutz). Dit geweer kan met een enkele handgreeep worden veranderd in een automaties snelvuurgeweer. De leden van deze bijstandseenheid zijn in de omgang met dit geweer getraind op een schietschool nabij Londen, waar ook Britse militairen worden opgeleid voor politiediensten in Ulster. Behalve de tot nu toe genoemde eenheden bestaan een groot aantal *Observatieteams,* die al of niet in het kader van de *Centrale Recherche Informatiedienst* opereren; voorts zijn er de ressortsgewijze georganiseerde *Recherchebijstandseenheden* en de *Brigade voor Speciale Beveiligingsopdrachten* (bewaking en verdediging van staatsbolwerken). Voor speciale logistieke faciliteiten is er dan nog de *Bijzondere Techniese Bijstandseenheid Rijkspolitie.* Het behoeft wel nauwelijks betoog, dat de toch al minieme politieke greep - of zo je wilt: demokratiese "kontrole" - op het politieapparaat met deze wildgroei van geweldsspecialismen niet bepaald bevorderd wordt. De invloed van het parlement op zaken als bewapening en techniese uitrusting van de politie zal even gering worden

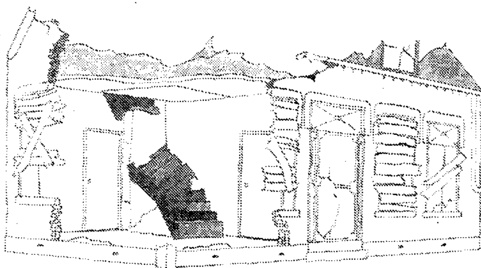
heid voor openlijke akseptatie van een aparte binnenlandse interventiemacht. Om niettemin toch voorbereid te kunnen zijn op brede klassenkonfrontaties was voor het Nederlandse model een andere weg noodzakelijk. Dit is de weg van de sluipende militarisering van de politie.

De eerste stappen op die weg naar geleidelijke omvorming van het bestaande politieapparaat werden al in de zestiger jaren gezet met de oprichting van de *Mobiele Eenheden*. Deze bestaan in beginsel uit gewone politiemensen. Zowel de Rijkspolitie als de Gemeentepolitie beschikken over ME's. De agenten worden getraind in de speciale drilcentra voor mobiele eenheden in Woensdrecht en Neerijnen. In het georganiseerde geweld van de ME is in de loop der jaren een flinke transformatie kenbaar geworden, waaraan het militaristiese denken niet vreemd is gebleven. Waren de uitvallen van de ME aanvankelijk eerder onbeheerste kommandoraids dan gedisciplineerde charges, tegenwoordig opereert de ME in voorbeeldige linies die vaak meer weg hebben van legermanoeuvres. De hele ontwikkeling van de ME heeft in het kader gestaan van verworven militaire inzichten, waarbij de term "geweldbeheersing" het sleutelwoord is geworden. In de ME - opleiding wordt de nadruk gelegd op het belang van handhaving van groepsverband, onderschikking aan de kommandostruktuur, beperken van individuele rankuneaksies. De sociale wetenschappers aan de politie-akademies hebben hun jarenlange aanbevelingen beloond gezien met een volledige herziening van het trainingsprogramma van de rellenpolitie. De training is nu allereerst gericht op het aankweken en vergroten van inkasseringsvermogen en zelfbeheersing. Tegelijk is een tendens zichtbaar geworden naar een toenemende bescherming en beveiliging van de agenten door verbetering van hun techniese uitrusting: gepantserde voertuigen, helmen met gezicht- en nekbescherming, schilden, ijshockeytenue. Het ME-optreden is ook meer op hantering van het dreigkoncept geschoeid, terwijl het feitelijke geweld - voor zover georganiseerd - veel instrumenteler is geworden, veel laffer ook: afstandsgeweld met waterkanonnen, braaktraangas, op de menigte inrijdende versterkte ME-busjes. De innovatie van deze taktieken, die - juist als in de militaire strategieën - het geweld steeds techniescr, steeds onpersoonlijker en daarom gewetenlozer te hanteren maken, gaat nu de richting op van de aanwending van rubber kogels, chemiese spuitmiddelen, geluidkanonnen, lichtflitsen.

Naast dit ingestudeerde en geplande liniegeweld, blijft het individuele geweld ook bij ME-ers voldoende mogelijk. Ontruimingen van kraakpanden door ME-ers met het pistool in de aanslag zijn gewoonte geworden. Dat gaat dus vandaag of morgen geheid mis. Het laffe schoppen en slaan met meerdere ME-ers tegen één kraker, de rankuneuze aftuigingen bij arrestaties zijn aan de orde van de dag (3). Bij straatgevechten opereren geniepige rechercheteams onder het publiek. Slagers in burger specialiseren zich in gewelddadige arrestaties en willekeurige aftuigingen achter de linies. Ook hiermee wordt het operationele karakter van de ME als van een uitgesproken militaire signatuur kenbaar.

BEWAPENING

Synchroon aan de militarisering van het mobiele eenheids-geweld heeft zich in een hekties tempo een ontwikkeling binnen het overige politieapparaat voltrokken die dit primaire geweldsinstituut tot een verzameling van allerlei ondoorzichtige specialistenteams heeft omgevormd. De bevolking, en in een aantal gevallen ook haar officiële

en bevolking, zodat in alle fasen van beleidsontwikkeling bijstelling mogelijk is. Kwaliteit en akseptatie van beleid zijn beide van belang. In diverse varianten zijn al pogingen tot een intensiever kontakt gedaan. Via partijpolitieke lijnen is vergrote betrokkenheid bij gemeentelijke besturen hier en daar aanwijsbaar; de introduksie van bestuurs-assistenten is een variant op deze ontwikkeling. Daarnaast is het nog de moeite waard om te wijzen op de instelling van gemeentelijke diensten die mede tot taak hebben kontakt te houden met buurten en buurtbewoners om wensen, grieven en onrust te melden bij het gemeentebestuur, een moderne, open variant van de inlichtingendienst".
Je leest het goed. Zo werken demokratiese bestuurskoncepten.

POLITIELE BEVOEGDHEDEN

In het verlengde van deze treurige ontwikkeling naar uitbreiding van de geweldsmiddelen van de staat tegenover de bevolking en bewuste bestuurlijke uitholling van verworven demokratiese strukturen, ligt de al eerder aangestipte neiging van het gezag om zich wettelijke vrijbrieven te verschaffen. Deze zullen vooral in de sfeer van de grondrechten liggen.
Op dit moment zie ik vooral twee terreinen, waarop die grondrechten zullen worden aangetast. Allereerst de branche van de *Politiële Inlichtingendiensten.* Nogmaals de ministeriële onderzoeker. Als mogelijkheid voor een verdergaande beheersing van geweld (we raken gewend aan de versluierende terminologie!) als "blijvend politiek en bestuurlijk belang bij de hantering van sociale konflikten" vermeldt hij de noodzaak van "het verzamelen van meer informatie over potentieel gewelddadige groeperingen en gewelddadige konflikt-mogelijkheden". Juist in het streven om dat pré-geweldsstadium te rekken met politiek gemarchandeer past "de uitbreiding van politiële mogelijkheden om inlichtingen te verzamelen over potentiële onrust, deelnemers en middelen". We kennen dat pré-geweldsstadium nog van andere beleidsvoorstellen: die van de *Commissie Mulder* (1970), die opperde om potentiële onruststokers met *plannen* nog vóór de uitvoering van die plannen vast te zetten, dus *preventieve hechtenis* vóór het strafbare feit is begaan! De deur van die ijskast staat kennelijk weer open.
Het tweede terrein is dat van de

als die op de militaire behoeften.

INTEGRATIE VAN GEWELD

In een onlangs gepubliceerde studie over de politie (5) wijst de onderzoeker (een van de leading opinionmakers op het Ministerie van Justitie) op het volgende. "De handhaving van het geweldsmonopolie vraagt twee typen aktiviteiten. Het ene is gericht op het bewerkstelligen of handhaven van vertrouwen in macht, het andere op het bewerkstelligen of handhaven van het feitelijk geweldsoverwicht in de samenleving. Het eerste type aktiviteit is politiek of bestuurlijk van aard, het tweede militair of politieel. Dat betekent dat de handhaving van het geweldsmonopolie begint bij het geweldloze bestuur van landelijke, provinciale en lokale overheden. Als daar in onvoldoende mate mogelijkheden aanwezig zijn of benut worden om vrijwillige gehoorzaamheid aan gezagsuitoefening te bewerkstelligen, dan wordt handhaving van het geweldsmonopolie een zaak van politie en soms ook militairen. Deze gewelddadige handhaving van het geweldsoverwicht kan min of meer autonoom geschieden door politie en justitie, dan wel in kombinatie met politieke of bestuurlijke autoriteiten". Deze meneer vertelt in feite iets over het nieuw ontwikkelde koncept, dat ik op het Krakerstribunaal na de overtrokken ontruiming van de PH-kade het *Geweldschapsspel 1980* heb genoemd (6). In het kort gaat het om een bijzonder samenspel tussen het "bevoegd gezag" en de geweldsinstituties. De manoeuvres en manipulaties van Polak in de Vondelstraat-affaire, 30 april, de PH-appartementen en de Groote Keyser zijn voorbeelden van hoe dit spel gespeeld wordt. Het gaat om geoefende strategieën die de eerder aangehaalde ministeriële onderzoeker "het pogen om konflikten langer in een pré-geweldsstadium te houden" noemt. Daartoe zijn de lijnen tussen politie en bestuurlijke en justitiële overheden uitgebreid en "de kombinatie van de bestuurlijke en politiële strategieën hebben tot een sterke vergroting van mogelijke reaksiewijzen geleid". Het vasthouden van konflikten in een prégeweldsstadium "vereist een nog grotere souplesse van bestuurders en van het beleid. Voortzetting van overleg, overreding, kompromisvorming en uitstel van beslissingen zijn de middelen om dit te bewerkstelligen".

Dat is exakt wat Polak in Amsterdam steeds heeft gedaan en doet. Het zogenaamd *geweldloze* bestuur: naar buiten toe voortdurend roepen dat je geen geweld wilt gebruiken, dat de zaak geweldloos kan worden opgelost. Op hetzelfde moment een bestuur zitten te verdedigen dat bulkt van het strukturele geweld - woningnoodbevorderend, milieuvervuilend, noem maar op - maar wel op de kruciale momenten *aankondigen* dat er nu echt inhoudelijke stappen zullen worden genomen, dat *de mogelijkheden bekeken worden om tot vordering over te gaan.* Gevorderd is er nog nooit. Wél ontruimd, wél met alle geweld, maar van scherpschutters "hadden ze me niets gezegd". Dus dat laten we dan ook maar zo. Geweldloos? Laarzenlikkers en lafaards als het er op aan komt. Voorwaarde voor dit soort achterbakse strategieën is een intensieve ideologiese bewerking van de bevolking. Kriminalisering van de krakers is daar belangrijk onderdeel van. (7). En vooral het omdraaien van de zaken: niet het bestuur is gewelddadig, niet de politie, niet de justitie, nee, - het geweld komt "uit de samenleving", het zijn de krakers die steeds meer geweld gebruiken. De ministeriële onderzoeker noemt de bewerking van de bevolking: "intensivering van de kontakten tussen bestuur

ANARCHISME-DISKUSSIE

Onkruit

De diskussie in De As 44/45 tussen enkele Onkruiters en redakteur Thom Holterman heeft in elk geval duidelijk gemaakt dat we met cyniese uitingen over en weer niet veel verder komen. Als we echter door de boosheid van Thom heen lezen merken we dat hij waarschijnlijk in alle oprechtheid totaal niets begrijpt van wat er eigenlijk onder Onkruiters leeft. Hij begint met de stelling dat Onkruit anti-intellektualisties is, of althans sterk hiernaar tendeert. Dit is ons inziens een geheel onterechte veralgemenisering van enkele ongenuanceerde opmerkingen van onze kant in de anarchisme-diskussie. Overigens is de algemene sfeer van waaruit deze opmerkingen zijn gemaakt wel deels terug te voeren op de door de betreffende Onkruiters nogal als frustrerend ervaren manier van samenwerken met de As-redaksie, hoewel dit natuurlijk nooit als ekskuus mag gelden.

Om verder te gaan met het artikel van Thom: na zijn dubieuze beginstelling boort hij vervolgens het anti-intellektualisme als een soort boekverbranders-kultus de grond in, in de veronderstelling hiermee ook een vernietigende kritiek op Onkruit gegeven te hebben. Zijn analyse loopt ongeveer langs de volgende, wel zéér simpele lijn: Onkruit = anti-intellektualisties = een groep die zich niet op denken wil baseren, zichzelf uniek waant, een klaim op het 'ware' anarchisme legt, met verdacht makende suggesties andere groeperingen aanvalt. De voorzichtigheid en het afwegende, dat hij aan 'zijn' soort anarchisme, het intellektuele, toedicht, vinden we hier niet terug. Enkel een groot aantal vooronderstellingen, slordige afleidingen, veralgemeniseringen, eenzijdige belichtingen, die tesamen een volledig verkeerd beeld geven.

Dat een dergelijke visie over Onkruit in De As kan komen te staan, is misschien ook gedeeltelijk aan ons te wijten. De kritiek dat wij ons te weinig met verduidelijking van achterliggende ideeën bezig houden, is deels best terecht: we gunnen ons over het algemeen te weinig moeite om te proberen om het onbegrip dat in praktijk vaker tav Onkruit bestaat, weg te nemen. 'Intellektuele' verhandelingen zijn niet ons sterkste punt (hoewel...zo slecht zijn ze nu ook weer niet) en over het algemeen niet onze meest geliefde bezigheid, maar blijken wel, zoals Thom zegt, een noodzakelijke aansluiting te zijn op de 'propaganda van de daad'. De intellektuele arbeid van Thom mbt Onkruit roept echter, waarschijnlijk door een te strakke arbeidsdeling tussen 'daad' onzerzijds en 'woord' zijnerzijds, meer misvattingen op dan dat ze verduidelijking biedt Om hierop gedegen in te gaan zullen we ons daarom, vèrder dan we normaliter voor zinnig houden, in het intellektualistiese straatje moeten persen. We zullen aan proberen te tonen dat een aantal door Thom gebruikte begrippen niet adekwaat zijn om iets van Onkruit te kunnen begrijpen.

Allereerst zijn indeling possibilisten - maximalisten, waarmee alles en iedereen blijkbaar ingedeeld kan worden. Ben je geen possibilist, dan ben je maximalist, en omgekeerd. Hou je je niet bezig met deeleisen, de stap-voor-stap-weg, dan ben je maximalist en gaat er van uit dat de maatschappij in één klap fundamenteel moet wor-

politiële razzia's. Op 19 maart 1977 werd, ondertekend door de toenmalige ministers van Agt en van der Stoel, het ontwerp *Wet Wapens en Munitie* ingediend. De formele bedoeling van deze wet was het saneren van de bestaande wetten op het gebied van wapens en munitie en het leveren van een verdere bijdrage tot de bestrijding van het illegale wapenbezit (een geweldsmonopolie duldt geen inbreuken). De werkelijke bedoeling bleek echter uit de inhoud van de "betrekkelijk ingrijpende bevoegdheden" die in de Wet moesten worden opgenomen ten behoeve van het toezicht op de naleving ervan. Tegen deze bevoegdheden, zoals het ongeklausuleerd doorzoeken van ladingen, reisbagage, het betreden van plaatsen, het doen van huiszoekingen, fouillering, is destijds een golf van protest gekomen. Dat heeft de regering er niet van weerhouden om inmiddels met een gewijzigd ontwerp te komen, waarvan de wijziging niet meer voorstelt dan de toevoeging van een enkel smal voorbehoud. Zo zal de politie "ten allen tijde op plaatsen waar zij redelijkerwijs kunnen vermoeden dat wapens of munitie aanwezig zijn, ter inbeslagname huiszoeking" kunnen doen (art. 50 WWM). Het "redelijkerwijs" staat uiteraard ter beoordeling van de politie zelf (8). De willekeur is gehandhaafd, ongemotiveerde huiszoekingen worden mogelijk, massale autodoorzoekingen, fouilleringen, al deze aantastingen van fundamentele grondrechten worden met de invoering van een dergelijke wet gelegitimeerd. De razzia's waar de bewoners van woonwagenkampen, Zuidmolukse woonwijken en buitenlandse arbeidersbuurten al mee te maken hebben, zullen dan het straatbeeld van de jaren '80 kunnen gaan bepalen. Het laat zich raden, welke staat er dan bewaakt wordt.

NOTEN

(1) De AS 44/45, Totaalweigeren en de ontwikkeling naar een sterke staat. (2) Constandse, De derde wereldoorlog. Tegengifreeks nr. 5. Te bestellen voor f. 12,50 op giro 25 53 850 van Pamflet, Amsterdam. (3) Zie de brochure Teksten en Getuigenissen Krakerstribunaal. Te bestellen voor f. 5,-- op giro 2383456 van Lont, Amsterdam. (4) Piet van Asseldonk, Angst is de richtlijn geworden; opgenomen in de bundel Dient de diender?, Studium Generale 1979, Tilburg. (5) Dr. P. van Reenen, raadadviseur voor de Politie bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Dokumentatie Centrum van het Ministerie van Justitie, in het tijdschrift Justitiële Verkenningen 5/1980. (6) De tekst is opgenomen in de brochure in (3) genoemd, en in de Vrije Gedachte, sept. 1980. Adres: Postbus 1087, Rotterdam. (7) Zie hier over mijn interview met 2 advokaten van de Amsterdamse Kraakbeweging in KRI, Blad van de reklassering, okt. 1980. Adres: Postbus 5034, Den Bosch. (8) Ars Aequi, juridies studentenblad, juni 1980; Bloemstede 69, Maarsen.

kontinu van karakter is.
Overigens wil dit alles niet zeggen dat Onkruit, of in ieder geval de overgrote meerderheid van ons, zich nooit zou kunnen solidariseren met groepen die zich bezig houden met 'deeleisen, die vanuit een possibilistiese positie worden geformuleerd', zoals Thom het uitdrukt. Wat dit betreft is de felle kritiek van Thom op de kleinerende, schampere opmerkingen in het Onkruit-artikel over bijv. de strijd tegen atoomwapens, ons inziens zeer terecht. Natuurlijk kun je wèl als anarchist in verzet komen tegen zaken die eigenlijk maar een deelaspekt van de onderdrukking, of zelfs parlementaire beslissingen, behelzen, zoals onlangs bijv. tegen beslissingen van Haars en konsorten mbt razzia's op illegalen. We kunnen juist als anarchist onze ogen niet sluiten voor konkrete eskalaties *binnen* het systeem dat we afwijzen.
Géén aksie om de aksie dus, óók niet wanneer we niet met alternatieven komen. Thom wordt wel erg grof wanneer hij stelt dat de reeks verzetsdaden op zo'n manier 'alleen maar chaos achterlaten, wat diktatuur in de hand kan werken', en vervolgens heel insinuerend te berde brengt dat in de periode van de tweede wereldoorlog een aantal vroegere aanstichters van het 'wilde' anarchistiese verzet zelf handlanger van de diktatuur werden. De in dit zelfde straatje passende opmerking dat Onkruit leninistiese trekjes zou vertonen, is niet meer dan belachelijk. Deze opmerking berust eigenlijk op twee uit de lucht gegrepen veronderstellingen:
1) Het idee overheerst bij Onkruit dat de aksie pas geslaagd is als er politie komt opdagen. De massa van de bevolking kan dan nog enkel reageren op het bruut geweld van de optredende overheid. Daardoor wordt de massa in feite gemanipuleerd.
2) Dit doet sterk denken aan de leninistiese idee, volgens welke gewenste sociale veranderingen van buiten af zijn in te voeren door een kleine hechte, onder anonimiteit werkende groep 'echte' revolutionairen.
Ad 1) Dit aksie-idee kan vroeger bij de Provo-ervaringen van Thom misschien wel een belangrijke rol gespeeld hebben, maar bij ons in ieder geval niet. Wij verstoren voornamelijk zaken, en meestal komt het dan beter uit wanneer we de politie niet tegenkomen. Wat wij vooral willen overbrengen op 'de massa's' is, zoals al eerder in dit artikel aangestipt, dat de oude, tamme vormen van verzet ter diskussie komen te staan en dat er meer en geïnspireerder gedacht wordt over en vorm gegeven aan radikaler verzet, waarin de beheersing over het eigen leven centraal staat.
Ad 2) Wij gaan niet, zoals Lenin, op de troon van de koning zitten om bepaalde zaken van boven af te regelen. We stellen enkel dingen ter diskussie, proberen rituelen te doorbreken en een radikale tegenmacht van mensen aan de basis te vormen. Het feit dat een aantal van ons niet met naam en toenaam te koop loopt is enkel om de beheersbaarheid door politie en inlichtingendienst tegen te gaan, hoewel dit misschien een illusie is. In ieder geval heeft deze anonimiteit niets maar dan ook niets te maken met geheimhouding voor de mensen aan de basis. Overigens werken we ook weer niet zó anoniem: in interviews en achtergrondartikelen spreken Onkruiters hoofdzakelijk namens zichzelf, omdat er op een aantal punten een vrij grote verscheidenheid van mening binnen Onkruit is en omdat we het sowieso niet zo best vinden om, zonder alle zaken waarover gepraat gaat worden met de groep doorgenomen te hebben, namens een hele groep te spreken. De ondertekening met 'Onkruit' in het As-artikel, is gelukkig meer uitzondering dan regel.

den veranderd. Doordat er vanuit het possibilisme een klaim wordt gelegd op de (dé) stap-voor-stap-weg, het zien te realiseren van verbeterde regelingen op algemeen-maatschappelijk nivo dmv het stellen en kracht bijzetten van deeleisen, kan alles wat hier niet aan beantwoordt bestempeld worden als een alles-of-niets-spel, wat gevangen wordt onder de term 'maximalisme'. Maximalisten zijn dan mensen die er van uit gaan dat de revolutie van vandaag of morgen kan, zal en moet plaatsvinden. Onkruit moet dan wel een hele rare groep zijn. Enerzijds gaan wij er niet van uit dat alle revolutionaire kondities aanwezig zijn, een idee dat in de Provo- en Maagdenhuistijd nogal eens post vatte, maar wij denken dat er nog een lange stap-voor-stap-weg afgelegd moet worden voordat er van een werkelijk krachtige tegenbeweging sprake zal zijn. Anderzijds stellen we óók niet het bewerkstelligen van meetbare veranderingen op maatschappelijk nivo, verbeterde regelingen, centraal.

We zijn geen maximalisten èn geen possibilisten, dus. Blijkbaar ligt ònze stap-voor-stap-weg op een heel ander vlak, dat vanuit het denkkader dat Thom aangeeft met z'n tweedeling, niet begrepen kan worden. Wij stellen in onze strijd het afdwingen van deelveranderingen op maatschappelijk nivo niet centraal omdat we niet meer geloven dat militair imperialisme, eskalatie van steeds minder zichtbare onderdrukking (sociaal gezien dmv individualisering en disciplineringstechnieken, technies gezien dmv automatisering, kontrole- en beheersing), kortom de ontmenselijking van de samenleving, effektief tegengehouden kan worden door ons te verankeren in eisen en realistiese alternatieven, of ons in te voegen in instituties en onderhandelingen. Juist de konstatering dat eskalatie van onderdrukking altijd al gepaard is gegaan met deelkritiek, onderhandelingen etc., brengt ons er toe dat wij in plaats van te proberen grenzen te verschuiven of te verleggen, ze trachten te doorbreken, te verstoren. Om het maar eens erg cynies te zeggen, zou het objektief wel eens zo kunnen zijn dat veel progressieve groepen die zich 'invoegen', strijd leveren om de ontmenselijking op een meer demokratiese wijze tot stand te laten komen.

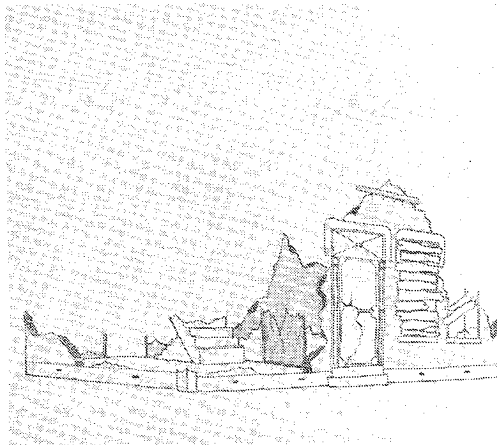
Het gaat ons daarom veel meer om het stap-voor-stap-kreëren van een tegenmacht, die dit beheerssysteem zèlf aan de kaak stelt. Gebruik daarom niet het kriterium of het ons lukt om verbeterde regelingen of rechten af te dwingen, voor de beoordeling van ons verzet, maar kijk eerder naar de voortgang van de radikalisering van antiparlementair links. Voor dit verzet is het wezenlijker en noodzakelijker dat wij ons leven in eigen hand nemen, dan dat we bewerkstelligen dat ons leven beter geregeld (en beheerst!) wordt. Het zal duidelijk zijn dat we helemaal geen blauwdruk hebben voor een nieuwe maatschappij, en het zal ook duidelijk zijn dat we, als men ons naar ons alternatief vraagt, niet zitten te stamelen omdat we uiteindelijk immers alleen maar aksie om de aksie zouden voeren, om maar weer eens enkele kenmerken van Onkruit, die Thom meent te moeten konstateren, aan te halen. Nogmaals, we weigeren ronduit om ons te verankeren in eisen, ideaalbeelden en realistiese alternatieven: we willen geen nieuwe maatschappelijke 'waarheden' stellen tegenover de oude. De motor achter het verzet van de kraakbeweging, vrouwenbeweging, Onkruit, ed is *niet* het zicht op een realisties alternatief, maar bestaat veel meer uit een kritiek op de bestaande onderdrukking van nu, die noopt naar het zoeken naar een andere organisatie van ieders leven, waarin de verzetshouding een meer vanzelfsprekende plaats heeft en

BOEKBESPREKINGEN

ANARCHISME EN KRIMINOLOGIE

Twee Amerikaanse anarchisten, tevens sociologen van beroep, te weten L. Tifft en D. Sullivan, schreven hun 'strijd om menselijk te zijn, misdaad, kriminologie, en anarchisme' *(The struggle to be human; crime, criminology, and anarchisme)* tegen een Amerikaanse achtergrond. De thema's die zij behandelen, hebben een strekking die verder reikt dan de Amerikaanse samenleving. Het boek is daarvoor opgebouwd uit een inleiding en vier hoofdstukken. Er worden vier thema's behandeld: recht, sociaal letsel, staat en vrijheid.

Het probleem dat ik met dit boek heb is niet, dat er opvattingen over recht en kriminologie in staan waar ik het niet mee eens ben, integendeel, maar deze opvattingen zijn in en voor anarchistiese kring reeds gemeen goed. Immers naast de oudere publikaties over dit onderwerp van Kropotkin, staat de belangwekkende studie uit de vijftiger jaren van Alex Comfort (Authority and delinquency; London, 1950). In Nederland kennen we het werk op dat vlak van iemand als Peter Hoefnagels, die zich overigens geen anarchist noemt. Hoefnagels stelt in zijn *Welzijnskriminaliteit* (Meppel, 1972), dat de overheid aan omkering van normen doet, door de anti-sociale norm te preciseren (door bijvoorbeeld te stellen hoeveel vuil-uitstoot toelaatbaar is, terwijl de norm zou moeten zijn: géén vuil). Eén stap verder, zegt hij, en de overheid stelt de norm dat er maar tien kinderen per jaar aan vuiligheid mogen sterven.
Hoefnagels kritiseert dit type normstelling, Comfort doet dat, Tifft en Sullivan doen dat; welke anarchist doet dat niet? Welke anarchist is er niet van overtuigd dat de officiële kriminaliteit een statelijke aangelegenheid is, omdat ze zich op overtreding van normen koncentreert, die vanwege de staat zijn uitgevaardigd. De niet-statelijke benadering die Tifft en Sullivan voorstaan, heeft hen er toe aangezet onder meer de institutionalisering van sexisme en verkrachting te analyseren. Verkrachting is een gedragspatroon, dat door hen als het vanzelfsprekende resultaat wordt gezien van een diepgeworteld geloof in hiërarchie en (private) eigendom. Verkrachting tiert daar welig waar vrouwen tot eigendomsobjekten gedehumaniseerd zijn, waar mensen ekonomies worden uitgebuit. Op gegeven gronden wordt een onderscheid afgewezen tussen wat in een kapitalistiese maatschappij en wat in een zogenaamde socialistiese maatschappij (USSR) te ontdekken valt.
Vanzelfsprekend is in dit boek een kritiek op de nationale staat te vinden. Dat de fiksie van de soevereiniteit van een staat de macht impliceert om mensen op kleine en grote schaal te doden, zodat er zelfs genocide mee wordt gelegitimeerd en dat dientengevolge het huidige statelijke systeem als dodelijk gevaarlijk gesignaleerd moet worden, zoals Tifft en Sullivan doen, maar wat bijvoorbeeld H. Enzensberger in zijn *Politics and crimes* (New York, 1974) ook doet, dát spreekt in anarchistiese kring als vanzelfsprekend . Mijn kritiek op het boek richt zich dus niet zo zeer op wat er wel in staat, maar juist op wat er niet in staat.
Want als we dan alle recht hebben afgezworen, zullen mensen dan géén regelgeleid gedrag vertonen? Ook al zouden géén geschreven regels gelden - wat onzin is, omdat ook in een anarchistiese orde schriftelijke overeenkomsten en geschreven statuten opgesteld worden - dan nog gelden de regels van 'gewoonte-

Verder komen er nòg een aantal veronderstellingen in Thoms artikel voor, waarvan wij ons afvragen waar hij ze in godsnaam vandaan haalt. De meest onzinnige is wel dat Onkruiters, itt Assers, een eenzijdige belangstelling zouden hebben voor antimilitarisme. De manier waarop vermeende Onkruitkenmerken als het klaimen van het 'ware' anarchisme en het zich toedichten van het hebben van een unieke methode van optreden, teruggevoerd worden op diepere oorzaken is ook lariologie, maar het is niet mogelijk om daar, binnen de ons toegestane ruimte voor onze reaksie, dieper op in te gaan. Konkluderend kunnen we stellen dat we zelden zo veel uit de lucht gegrepen veronderstellingen bij elkaar hebben gezien, die dan vervolgens, met een twijfelachtig wetenschappelijk sausje overgoten, als intellektueel anarchisme opgediend worden. Uit geen enkel ander artikel dat we ooit eerder aantroffen blijkt voor ons duidelijker de noodzaak om praktijk en theorie samen te laten gaan. Een theoretiese verhandeling over Onkruit van iemand die bijv. zijn ervaringen uit de Provo-tijd rechtstreeks denkt te kunnen gebruiken voor de analyse van een zijns inziens soortgelijke groep van nu, blijkt in ieder geval de plank volledig mis te slaan.

Kommentaar Thom Holterman:

Het deed mij een genoegen te ervaren dat, althans door sommige andere Onkruiters, nuanceringen konden worden aangebracht op mijn eerder gepubliceerde bijdrage over deze materie.

STEUNFONDS DE AS

In 1979 ontving de As in totaal f. 2.153,40 aan extra financiële bijdragen.
Alle donateurs danken we zeer.
In december versturen we de akseptgirokaarten voor het abonnement 1981, dat is vastgesteld op f. 16,50.
We hopen dat ieder dan zo mogelijk opnieuw een extra bedrag tbv het steunfonds overmaakt.

(Adm. De AS)

horst. Het lijkt me dat anarchisten in tegenstelling tot marxisten (vgl. Siep Stuurman, Kapitalisme en burgerlijke staat; SUA/Amsterdam, 1978; hoofdstuk 2) dan ook niet bij voorbaat machtselite-theorieën moeten afwijzen, mits deze maar inzicht geven in maatschappelijke strukturen. Dat de historiese ontwikkeling van dergelijke strukturen daarbij van essentieel belang is, heeft een anarchist als Constandse herhaaldelijk onderstreept en wie daarover nog eens geïnformeerd wil worden, verwijs ik naar de nu in druk verschenen voordrachten die werden gehouden op de bijeenkomst van 24 september vorig jaar, waar Constandses 80ste verjaardag werd gevierd. (HR)

Frans Boenders, Pretenties en presumpties; Elsevier - Manteau/Antwerpen - Amsterdam, 1980; prijs f. 24,90.
Joost van Steenis, De macht van het familiekapitaal en wat ertegen te doen; Macht en Elite, pb 690, Amsterdam; prijs f. 13,90.
Jan Rogier, Een zondagskind in de politiek en andere christenen - politieke portretten 2; SUN/Nijmegen, 1980; prijs f. 29,--.
Harry Mulisch, H.J.A. Hofland, Rudolf de Jong, Wouter Gortzak en J.B. Charles, Voor Anton Constandse; Meulenhoff/Amsterdam, 1980; prijs f. 10,--.

ANARCHISTIESE STAATSTHEORIE

Kortgeleden verscheen van Thom Holterman, redakteur van De AS en "om den brode" wetenschappelijk medewerker aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, een boekwerkje, getiteld *Anarchistiese staatsopvatting, een paradox?* Dit werkje laat zich, zoals Thom meldt in zijn verantwoording, lezen als een opzichzelf staande tekst, die echter tevens als een vervolg op het in 1975 van zijn hand verschenen boek *Andere staatsopvatting, een anarchisties syndroom* is te beschouwen. In goed 90 bladzijden verdeeld over drie hoofdstukken, welke lijken op steeds nauwer wordende cirkels, tracht hij een bijdrage te leveren aan de herbezinning van de anarchistiese beweging waarvan Albert de Jong reeds in 1951 zei dat "wij" niet onze tijd vooruit zijn, maar dat wij verzuimen om ons rekenschap te geven van de hedendaagse ontwikkeling". Wat voor positie men ook inneemt in de anarchistiese beweging (en daarbuiten), men zal moeten erkennen dat bij de al tijden durende bloedarmoede van de anarchistiese theorievorming, deze poging zonder meer is toe te juichen, ondanks de beperkte omvang en de kritiek die men erop kan hebben.
Terecht haalt Thom, vanuit het herbezinningsperspektief, een modern Engels anarchist aan die zegt dat het de taak van een anarchist is zo anarchisties mogelijk te handelen *binnen* de huidige maatschappij. Zo handelende zal een anarchistiese theorie van de staat zich bezighouden met het samenstel van zekere op elkaar betrokken instituties, die in hun bepaalde verhouding als organisatie niets anders is als de staat. Om met name zijn anarchistiese invalshoek nader aan te duiden sluit Thom aan bij J.P. Clark die de volgende vierdeling hanteert:
1. Een visie op een ideale, niet op dwang en uitbuiting berustende anti-autoritaire maatschappij.
2. Een kritiek op de bestaande maatschappij en zijn instituties, gebaseerd op voornoemd anti-autoritair ideaal.
3. Een mensbeeld, dat de hoop rechtvaardigt, dat er vooruitgang te boeken is in de richting van het ideaal.
4. Een strategie voor verandering, die erop gericht is reeds in de bestaande

recht', de regels die door sociale kontrole geimplementeerd worden. Zou sociale kontrole niet moordender voor de persoonlijke vrijheid kunnen zijn, dan veel geschreven recht? Zelfs Bakoenin wijst op dat gevaar. En ook als vele vormen van niet-sociaal gedrag kunnen worden weggedacht, zou er dan toch nog niet een rest kategorie van niet-sociaal gedrag voor kunnen komen? Een tijdgenoot en medestander van Bakoenin, James Guillaume, en trouwens ook Kropotkin, neemt aan van wel. Guillaume is voorzichtig met zijn antwoord op de vraag: Hoe reageer je op die rest gevallen? Dat is een delikate kwestie, zegt hij. Wat we niet moeten doen, daar was hij duidelijk in, daar zijn alle anarchisten duidelijk in, géén opsluiting uit vergelding, want dat is typies weer anti-sociaal en autoritair reageren. Maar hoe dan wél reageren? In anarchistiese kring is over dat soort zaken niet systematies gedacht, en het is jammer dat Tifft en Sullivan, die daartoe zeker in staat geacht moeten worden, dit hebben nagelaten. (ThH)

L. Tifft en D. Sullivan, The struggle to be human; crime, criminology and anarchism; Cienfuegos Press, Orkney, UK, 1980; 208 p; f. 29,50. (Verkrijgbaar via Bas Moreel, Wageningen)

MACHT EN ELITE

Frans Boenders, als producer van kulturele programma's verbonden aan de Belgiese omroep, heeft een groot aantal van zijn eerder verschenen essays en kritieken gebundeld. Het merendeel ervan handelt over anarchisme en anarchisten. Zo kan men lezen over de libertaire sexuoloog Reich, de anarchistiese wetenschapsfilosoof Feyerabend en de Spaanse aktivist Durutti, maar ook over "klassieken" als Bakoenin, Kropotkin, Thoreau en Landauer. Wat al deze klassieke anarchisten gemeen hadden is simpel gesteld hun opvatting over het verschijnsel "macht". Die opvatting is bekend en behoeft hier geen nadere toelichting. Toch is het van belang nog eens te benadrukken hoezeer anarchisten in de vorige eeuw "de macht" een gezicht gaven, hoe direkt de machtigen, de elite die de macht monopoliseert, bestreden werden. Het anarchisme van de daad, gericht op de likwidatie van personen, was er de extreme vertolking van.
Tegelijkertijd ook meenden de toenmalige historici dat de machtigen niet alleen geschiedenis maken, maar zelfs dat de geschiedenis wordt "gemaakt" door grote mannen. Het is een opvatting over de maatschappelijke elite van de burgerlijke staat die nu verlaten is. Niet een paar honderd personen bepalen exklusief het karakter van een samenleving. Het zijn de strukturen die een maatschappij karakteriseren, al zijn dergelijke strukturen niet denkbaar zonder mensen op sleutelposities.
Hoewel een personalistiese benadering van het verschijnsel macht dus al lang is ingeruild voor een strukturalistiese, beijvert een groep als die rond het blad *Macht en elite* zich om aan te tonen dat de macht in Nederland in handen is van een gering aantal families, de nakomelingen van het vroegere patriciaat. Familiekapitaal en macht vallen volgens die groep samen, wat weer tot de konklusie leidt dat er aksie gevoerd moet worden tegen de afzonderlijke leden van die families.
Het is een opvatting die in bijzondere situaties, bijv. het Nicaragua van Somoza, aanknoopt bij de realiteit, maar in het Nederlandse geval onzinnig lijkt. Is er dan geen elite meer? Zeker wel, zoals nog eens te leren valt uit de door Jan Rogier geschetste portretten van KVP politici als De Quay, Romme, Beel en Korten-

moraliseerde. De historie is voornamelijk het resultaat van kollektieve processen, van georganiseerde massa's (staten, legers, kerken, partijen enz.) terwijl de ethiese bewustwording om te beginnen een individueel proces is, hoewel het alleen betrekking kan hebben op onze medemensen. Alle essays over zulke problemen zijn in dit boek belangwekkend, drie in het bijzonder: over de marxistiese staatstheorie, de symboliek van Kain en Abel, en...over de schuldvraag, ofwel de verantwoordelijkheid, de verhouding tussen hetgeen men iemand kan toeschrijven en hetgeen men hem kan toerekenen. De grote verdienste van deze bundel essays is dat ze enerzijds resultaten zijn van veel studie, anderzijds uitgangspunten van aktuele dialogen over het geweld van staten en van "terroristen". Er wordt veel aandacht geschonken aan de opvattingen van Norbert Elias over de ontwikkeling van de moderne staat. (AC)

G. van Benthem van den Bergh, De staat van geweld en andere essays; Meulenhoff/Amsterdam, 1980; prijs f. 29,50.

MARXISME EN ANARCHISME

Wát de als marxisties-georienteerde bolsjewiki ook metterdaad wilden vernietigen, het was niet de staat, wél de vrije gedachte, het vrije handelen. Dat blijkt ondermeer uit het neerslaan van de Machno-beweging en de Kommune van Kronstadt in het door de bolsjewiki overheerste Rusland van 1920/21. Veel van hetgeen de Machno-beweging en de Kommune van Kronstadt voorstonden en deden, is terug te vinden in wat 'progressieven' op dit moment eveneens zeggen voor te staan. Onder die progressieven bevinden zich fervente (tenminste tot voor kort) anarchistenbestrijders, zoals leden van de kommunistiese partij(en). Wie radikaal wil breken met het voor lief nemen wat in de USSR in naam van het socialisme gebeurt (en gebeurd is), kan politiek gezien verschillende kanten uit, één ervan is de anarchistiese. Nu beweer ik niet, dat Stuurman zich met zijn *Het reëel bestaande en het noodzakelijke socialisme* daar toe bekent. Toch is opvallend zijn pleidooi voor 'socialisme in vrijheid'. Als dit iets anders is dan 'vrijheidslievend socialisme', dat anarcho-socialisten sinds jaar en dag voorstaan, dán is het oppassen geblazen, want dan hebben we met een wolf in schaapskleren te maken.
Hoe ook gezien, in een bepaald opzicht is het boek van Stuurman een ontluisterend boek voor hen, die tot nu toe 'gelovig' Moskou-aanhangers waren. Stuurman kritiseert de verschillende deformatie-theorieën, die op de USSR van toepassing zouden zijn. Een deformatie-theorie, is een theorie van waar uit een verklaring wordt geleverd voor het waarom van de afwijking, vervorming van het socialisme (in de USSR). Terecht stelt Stuurman dat met een dergelijke deformatie-theorie een socialistiese essentie van de revolutie wordt verondersteld, die vervolgens in de loop van de verdere historiese ontwikkeling door verschillende oorzaken is gedeformeerd. Stuurman wijst erop dat de Sowjet-produksiewijze echter een klassenmaatschappij is van een nieuw type. Dit doet hij in een goed lopend betoog en leesbare stijl.

Vanzelfsprekend zijn er kritiese kanttekeningen te maken bij dit nieuwe boek. Omwille van de ruimte ga ik hier alleen in op zaken, waarvan ik meen dat deze binnen de kontekst van dit tijdschrift vallen. Zo viel mij meteen op dat Stuurman aan een reeks door hem gepleegde citaten van Rosa Luxemburg, een zekere

maatschappij niet-dwangmatige, niet-autoritaire en decentralistiese alternatieve instituties te doen opnemen.

Uiteraard levert Thom geen blauwdruk van een andere maatschappij orde omdat dit het voorschrijven van een orde aan de toekomstige bewoners van deze wereld zou betekenen. Wel bepleit hij met behulp van open formuleringen een "struktuuraanwijzing voor een anarchistiese opvatting over recht en staat". Het gaat hierbij om "organisatoriese verhoudingen die de mogelijkheid veronderstellen van koördinatie, nevenschikking, topreduksie, funksionele autoriteit, de-institutionalisering, waarin de organisatiestruktuur van beneden - naar - boven gericht is, en het principe van federalisme wordt uitgewerkt volgens een honingraatmodel". Een hele mond vol, maar na lezing van zijn pleidooi heel wat duidelijker. Dat lezen brengt mij dan wel bij twee punten van kritiek, nl het mi teveel voorkomen van "moeilijke woorden" en bij mij nogal hinderlijk overkomend veelvuldige geciteer van anarchistiese "klassieken" zoals een Proudhon en Kropotkin. Onverlet de (huidige) waarde van hetgeen door hen in hun tijd te berde is gebracht, ben ik toch van mening dat, hoewel deze zeer zeker niet ontbreken, eigen argumentaties alsmede verwijzingen naar tijdgenoten van nu te prefereren zijn. Dat is minstens zo "bewijskrachtig" en bovendien heb ik er persoonlik niet zo'n behoefte aan om, van de door Thom behandelde materie, te weten of de "anarchistiese aardsvaders" het toen ook al gezegd hebben!

Nochtans was het niet altijd even gemakkelijke boekwerkje voor mij een verrijking. Het is tevens voorzien van een literatuurlijst met 165 titels, een naamregister en een zakenregister. En dat allemaal voor een prijs van f. 18,50. Laat het dus niet ongelezen en vooral niet ongebruikt. (KN)

Thom Holterman, Anarchistiese staatsopvatting, een paradox? Kluwer/Deventer, 1980; prijs f. 18,50.

DE STAAT EN HET GEWELD

De vorming en het voortbestaan van staten zijn in hoge mate (afgezien van de psychologiese voorwaarden) problemen van de organisatie van het geweld. Opmerkelijk is dat de statenbouw nauw samenhangt met de monopolisering van dat geweld. Daaruit vloeien oa twee verschijnselen voort: dat het leven van min of meer gelijkwaardige burgers veiliger wordt, omdat ze niet bewapend zijn; maar dat het de grote vraag is, waartoe de staat zijn geweld (nauwelijks nog in zijn ontwikkeling te beheersen, zoals de historie heeft geleerd) aanwendt, óf tegen de eigen onderdanen, óf tegenover andere staten. Het is de grote verdienste van G. van Benthem van den Bergh, dat hij een aantal essays heeft verzameld over de problematiek van dit hoogst aktuele probleem, en van daarmee samenhangende vraagstukken, zoals de registratie van "onderdanen". Ook over het "indirekt" geweld (geestelijk, psychologies, magies, justitieel) wordt men aan het denken gebracht, al betreft het hier een "diskussie zonder einde". Want wat is de verhouding tussen de werkelijkheid, zoals die is, en de realiteit zoals die zou behoren te zijn, tussen praktijk en ethiek?
Het is duidelijk dat in het anarchisme het ethies ideaal een grote rol speelt, en dat het zich sterk heeft ontwikkeld in "gewetenloze" staten, zoals het tsaristiese Rusland en in Spanje, maar indertijd ook in Nederland, waar men sterk

zich de meester. En als Stuurman het dus niet doet, wil ik er hier graag aan herinneren: in de ogen van Pannekoek was Lenin iemand die het ware marxisme niet gekend heeft, dat wil zeggen histories gezien niet gekend kán hebben. Daarom kan, aldus Pannekoek, het Russiese bolsjewisme niet verweten worden dat het is afgedwaald van de marxistiese weg, want het is nooit op die weg geweest. Met andere woorden, bij Pannekoek in diens *Lenin als filosoof* vinden we al bijna 50 jaar geleden een afwijzing van de 'deformatie-theorie'.
Tot slot wil ik nog iets zeggen tav iemand die traditioneel in marxistiese kring als afgedaan beschouwd wordt (de anarchist Proudhon). Misschien is het zo dat Stuurman, door de oudgediende Bernstein niet in zijn betoog te betrekken, er niet heeft kunnen toekomen Proudhon te herwaarderen. Bernstein waarschuwt dat men zich niet van de wijs moet laten brengen, dat Proudhon door Marx (en latere marxisten) een 'kleinburger' is genoemd. Het blijkt namelijk dat de geschiedenis Proudhon politiek gezien gelijk heeft gegeven. Proudhon verzette zich tegen een blanquisties over-radikaal socialisme, waarvan hij de gevaren zag in termen van uitoefenen van terreur door een kleine, aan de macht zijnde groep. Worden maatschappelijke ontwikkelingsprocessen gezien als niet afdwingbaar door geweld, wat de opvatting Proudhon was, dan is tevens te betogen dat de marxistiese geschiedenisfilosofie een weerlegging is van het blanquistiese geloof aan de omnipotentie van het geweld. Dit laatste brengt Bernstein naar voren. Daarmee legt hij enerzijds een verbinding tussen de marxe sociologiese ontwikkelingsleer en de politieke, sociaal-ekonomiese hervormingsopvatting van Proudhon. Anderzijds is hij in staat op marxe grondslag het Russiese bolsjewisme te kritiseren. Beide doet Bernstein metterdaad.
Nu terug naar Stuurman. Was deze daartoe bereid geweest - gelijk Bernstein -, dan had hij Proudhon in een ander licht kunnen zien. Stuurman wil betoogd hebben dat aan de hand van een juridies eigendomsbegrip niet zo maar konklusies te trekken zijn aangaande de maatschappelijke werkelijkheid. Zag Proudhon dit dan anders? Neen! Zag Marx het dan anders dan Proudhon? Ook niet. Integendeel, Marx nam de visie van Proudhon zó serieus dat hij deze van hem overnam. Marx had de grootste bewondering voor de eigendomsvisie van Proudhon.
"Proudhon onderwerpt de grondslag van de algemene ekonomie, de partikuliere eigendom, aan een krities onderzoek, en wel het eerste beslissende onverbiddelijke en tegelijk wetenschappelijke onderzoek. Proudhons werk *Wat is eigendom?* heeft dezelfde betekenis voor de moderne algemene ekonomie, als het werk van Seyès voor de moderne politiek. Daarna zegt Marx: "Wanneer Proudhon de andere gedaantes van partikuliere eigendom, bijvoorbeeld arbeidsloon, handel, waarde, prijs, geld, etc. (...) tezamen met de algemene ekonomiese vooronderstellingen bestrijdt, dan spreekt daaruit geheel zijn hierboven vermelde, histories juiste standpunt" (MEW, Bd. 2; p. 32-33).

Het geschrift dat ik zojuist van Marx citeerde, *De Heilige Familie*, dateert van 1845. Een citaat dat Stuurman pleegt om Proudhon in zijn hemd te zetten op het punt van de juridiese eigendomsopvatting, komt uit een brief, die Marx in 1846 schreef, hetzelfde jaar dat Marx aan Proudhon vroeg om met hem in een organisatie samen te werken. Proudhon stemde daarin toe onder de volgende voorwaarde: "(...) dat wij niet de leiders worden van de nieuwe intolerantie (...)" (brief van Proudhon aan Marx, 17-5-1846). Met andere woorden, Proudhon voelde aan zijn water wat voor vlees hij in de kuip had met Marx. Omdat Proud-

profetiese waarde niet kon ontzeggen. Niet dat Stuurman daar ongelijk in heeft, maar bijvoorbeeld Bakoenin heeft naar Marx toe, dus 50 jaar eerder dan Luxemburg dat kon, dezelfde dingen gezegd. Bakoenin is voor zulk soort zaken altijd door marxisten voor een scheurmaker en warhoofd aangezien, maar die nu voor profeet wordt gehouden. De strijd tussen Marx en Bakoenin in de Eerste Internationale, het failliet van de Eerste Internationale dus, het is in deze kontekst als een voorspel te zien op wat nog komen ging.
Stuurman erkent, dat het 'reëel bestaande socialisme' (dat in de USSR bijv.), noopt tot diepgaande herziening van de grondstellingen van Marx en Engels, niet alleen op ondergeschikte punten, maar ook op kernpunten zoals de historiese opeenvolging van de produksiewijzen, het afsterven van de staat, etc. Vervolgens neemt Stuurman over (van Rosa Luxemburg) dat het socialisme zonder vrijheid helemaal niet opgebouwd kán worden, en dat de ervaring en de kritiek van de grote massa van de bevolking letterlijk onmisbaar is. Stuurman blijkt zich tevens te kunnen vinden in de kritiek van Kautsky, dat door het tot één geheel samengesmolten zijn van staatsburokratie en kapitalistiese burokratie, het bolsjewisme de meest onderdrukkende despotie heeft gebracht, die Rusland tot dusverre kende.

In een tekst uit 1872 wijst Bakoenin erop dat de revolutie alleen in de massa's oprecht, eerlijk en waarachtig is, en dat zij, wanneer in handen van enkele regerende personen gekoncentreerd, onvermijdelijk en onmiddellijk tot reaksie verwordt. Bakoenin vraagt zich dan over Marx af, hoe deze erin slaagt niet te doorzien dat de vestiging van een universele diktatuur al voldoende is om de revolutie om zeep te brengen. Wat te denken, zo stelt Bakoenin, van een internationaal Kongres dat zogenaamd in het belang van deze revolutie aan het proletariaat een regering oplegt, die is bekleed met diktatoriale macht, met het hogepriesterlijke inquisitierecht om regionale federaties op te schorten, geboden uit te vaardigen aan gehele naties uit naam van een zogeheten officieel beginsel, dat niets anders is dan de gedachte van de heer Marx. Waarna een modern klinkende opmerking volgt: De politieke slavernij, de staat, brengt op zijn beurt de ellende voort en houdt deze in stand als voorwaarde voor zijn bestaan.
Feilloos geeft Bakoenin aan hoe hij denkt dat het despotisme werkelijkheid zal worden via staatscensuur, politiemacht en geheime politie. Om te konkluderen: het zal de meest aristokratiese, despotiese, arrogante en minachtende van alle regiemes opleveren. Er zal een nieuwe klasse ontstaan, een nieuwe hiërarchie van werkelijke en denkbeeldige geleerden, en de wereld zal verdeeld worden in een minderheid die heerst in naam van de wetenschap en een geweldige onwetende meerderheid. En wee dan de massa onwetenden!
Als we al gedachten van mensen profetiese waarde toekennen, dan die van Bakoenin. Om van marxisten uit gezien begrijpelijke redenen hebben zij Bakoeninistiese gedachten altijd ver van zich afgehouden. Een ieder die zich buiten het marxistiese-leninisties denkkader opstelde viel af, werd op de meest onheuse wijze bestreden, zodanig dat alleen nog kwalijke dingen over iemand gezegd konden worden. Toont iemand aan dat Lenin een vermeende geleerde, een kwasi-filosoof is, dan kan hij uiteraard niet anders dan een burgerlijke renegaat zijn. Zó bestreed Lenin bijvoorbeeld de erudiete en integere radenkommunist Anton Pannekoek. In zekere zin vind ik het opmerkelijk dat Stuurman wél Luxemburg, Kautsky, en de DDR-dissident Bahro aanhaalt om hun kritiek op Lenin te memoreren, en niet die van Pannekoek. Nu weet ik wel, in de beperking toont

zich de meester. En als Stuurman het dus niet doet, wil ik er hier graag aan herinneren: in de ogen van Pannekoek was Lenin iemand die het ware marxisme niet gekend heeft, dat wil zeggen histories gezien niet gekend kán hebben. Daarom kan, aldus Pannekoek, het Russiese bolsjewisme niet verweten worden dat het is afgedwaald van de marxistiese weg, want het is nooit op die weg geweest. Met andere woorden, bij Pannekoek in diens *Lenin als filosoof* vinden we al bijna 50 jaar geleden een afwijzing van de 'deformatie-theorie'.
Tot slot wil ik nog iets zeggen tav iemand die traditioneel in marxistiese kring als afgedaan beschouwd wordt (de anarchist Proudhon). Misschien is het zo dat Stuurman, door de oudgediende Bernstein niet in zijn betoog te betrekken, er niet heeft kunnen toekomen Proudhon te herwaarderen. Bernstein waarschuwt dat men zich niet van de wijs moet laten brengen, dat Proudhon door Marx (en latere marxisten) een 'kleinburger' is genoemd. Het blijkt namelijk dat de geschiedenis Proudhon politiek gezien gelijk heeft gegeven. Proudhon verzette zich tegen een blanquisties over-radikaal socialisme, waarvan hij de gevaren zag in termen van uitoefenen van terreur door een kleine, aan de macht zijnde groep. Worden maatschappelijke ontwikkelingsprocessen gezien als niet afdwingbaar door geweld, wat de opvatting Proudhon was, dan is tevens te betogen dat de marxistiese geschiedenisfilosofie een weerlegging is van het blanquistiese geloof aan de omnipotentie van het geweld. Dit laatste brengt Bernstein naar voren. Daarmee legt hij enerzijds een verbinding tussen de marxe sociologiese ontwikkelingsleer en de politieke, sociaal-ekonomiese hervormingsopvatting van Proudhon. Anderzijds is hij in staat op marxe grondslag het Russiese bolsjewisme te kritiseren. Beide doet Bernstein metterdaad.
Nu terug naar Stuurman. Was deze daartoe bereid geweest - gelijk Bernstein -, dan had hij Proudhon in een ander licht kunnen zien. Stuurman wil betoogd hebben dat aan de hand van een juridies eigendomsbegrip niet zo maar konklusies te trekken zijn aangaande de maatschappelijke werkelijkheid. Zag Proudhon dit dan anders? Neen! Zag Marx het dan anders dan Proudhon? Ook niet. Integendeel, Marx nam de visie van Proudhon zó serieus dat hij deze van hem overnam. Marx had de grootste bewondering voor de eigendomsvisie van Proudhon.
"Proudhon onderwerpt de grondslag van de algemene ekonomie, de partikuliere eigendom, aan een krities onderzoek, en wel het eerste beslissende onverbiddelijke en tegelijk wetenschappelijke onderzoek. Proudhons werk *Wat is eigendom?* heeft dezelfde betekenis voor de moderne algemene ekonomie, als het werk van Seyès voor de moderne politiek. Daarna zegt Marx: "Wanneer Proudhon de andere gedaantes van partikuliere eigendom, bijvoorbeeld arbeidsloon, handel, waarde, prijs, geld, etc. (...) tezamen met de algemene ekonomiese vooronderstellingen bestrijdt, dan spreekt daaruit geheel zijn hierboven vermelde, histories juiste standpunt" (MEW, Bd. 2; p. 32-33).

Het geschrift dat ik zojuist van Marx citeerde, *De Heilige Familie*, dateert van 1845. Een citaat dat Stuurman pleegt om Proudhon in zijn hemd te zetten op het punt van de juridiese eigendomsopvatting, komt uit een brief, die Marx in 1846 schreef, hetzelfde jaar dat Marx aan Proudhon vroeg om met hem in een organisatie samen te werken. Proudhon stemde daarin toe onder de volgende voorwaarde: "(...) dat wij niet de leiders worden van de nieuwe intolerantie (...)" (brief van Proudhon aan Marx, 17-5-1846). Met andere woorden, Proudhon voelde aan zijn water wat voor vlees hij in de kuip had met Marx. Omdat Proud-

hon geen onmiddellijke en onvoorwaardelijke knieval voor Marx maakte, moest met Proudhon worden afgerekend. Ik wil daarmee geenszins beweren dat geen kritiek op Proudhon mag of kan geleverd worden - zelfs diens meest bekende leerling, Bakoenin had dat. Maar het is goed te beseffen waarom Marx zo gebeten was op Proudhon vanaf een zeker tijdstip, en waarom hij dat was op Bakoenin, en waarom marxisten als autoritairen dat in het algemeen gebleven zijn op anarchisten. Was Stuurman op dit punt minder bevooroordeeld geweest, dan had hij kunnen weten dat een hier volgende samenvatting van hem een Proudhonnistiese was.
De kern van de ekonomiese eigendom, wat ook de juridiese vorm ervan is, zo luidt Stuurmans samenvatting, is de beheersing van de toegang tot de produksiemiddelen: de macht en het recht om anderen van de toegang tot de materiële voorwaarden voor de produksie uit te sluiten. Mede omdat Marx deze visie op eigendom in *"Wat is eigendom?"* (1840) van Proudhon aantrof, had hij zoveel bewondering voor het werk van Proudhon. Want luister hoe Proudhon het derde hoofdstuk van zijn boek afsluit: "Tot hieraan toe heb ik eigendom beschouwd als mogelijkheid van uitsluiting".

Als het marxisten ernst is met 'socialisme in vrijheid' zullen zij niet langer om het anarchisme heen kunnen. Dat betekent niet dat alle opvattingen van alle anarchisten nog gelden, evenveel waard zijn, of niet voor kritiek vatbaar zijn. Zo ben ik het bijvoorbeeld met Stuurman eens dat het onzin is om enerzijds te spreken over 'er zal geen politiek meer zijn' (in de zin van het einde van de staat - of die nu is afgeschaft of afgestorven), en anderzijds een terminologie te hanteren als 'vrije associatie van de producenten'. Zonder over de organisatie en de werking daarvan te spreken, wat bijvoorbeeld Proudhon uitdrukkelijk wel doet, blijft zulk een terminologie inderdaad een sloganachtige abstraksie ten behoeve van een demagogies wervingseffekt, of die slogans nu door marxisten of anarchisten worden geslaakt. (ThH)

S. Stuurman, Het reëel bestaande en het noodzakelijke socialisme; Van Gennep/ Amsterdam, 1979; prijs f. 19,50.

MEDEWERKING GEVRAAGD

Bas en Jetty Moreel, Nobelweg 108, Wageningen (08370-13698), die acht jaar lang de publikaties van zo'n 70 kleine uitgevers in Nederland hebben verspreid, vragen dringend om medewerking. Daarbij wordt gedacht aan iemand die met de werkzaamheden wil helpen en/of financieel kan steunen. De distributie is niet aan Wageningen gebonden, zodat ze eventueel willen verhuizen naar een plaats waar geschikte werkruimte aanwezig is. De medewerking die gevraagd wordt is op basis van gedeelde zeggenschap. Aangezien Bas en Jetty Moreel aanvullende bijstand hebben die per 31 december wordt stop gezet, is oplossing van hun problemen op zeer korte termijn noodzakelijk

Wim van Dooren - *GEWELD, DOEL EN MIDDEL*

Anton Constandse - *DE MISDADIGE STATEN*

Thom Holterman - *DOODSTEEK VAN EEN RECHTSSTAAT*

Simon Radius - *OPVOEDING EN GEWELDSIDEOLOGIE*

Boudewijn Chorus - *POLITIEGEWELD IN DE JAREN 80*

Onkruit - *ANARCHISMEDISKUSSIE*

Kees Noordewier ea - *BOEKBESPREKINGEN*

De prijs van dit nummer bedraagt f. 2,95